

סיון תשס"ה - יוני 2005

ספרות ילדים ונוער

שנת השלושים ושתים

חוברת ג' (123)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המינהל הפדגוגי, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות ילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו, עדה קרן
מזכירת המערכת: חיה מטבייב

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
רח' דבורה הנביאה, בנין לבר-סל" 2/01-5603801-02

ISSN 0334 - 276 X

דפוס "חורב" רח' עדני 3 ירושלים טל. 5829688 5814690 - 02

ילקוט מורשת, גיליון 78

"ילדים יהודים בשואה"

גיליון זה מוקדש לגורל היהודים בשואה. הילדים היו קבוצת היעד המרכזית בתוך האוכלוסייה היהודית שנדונה לכליון על ידי המשטר הגרמני הנאצי באירופה. כמיליון וחצי ילדים יהודים נספו בשואה, ובני המזל ששרדו עברו את כל מדורי הגיהנום שהועידו להם הגרמנים במלחמה הזאת. לאחר המלחמה נעשו מאמצים עליונים להחזיר את הילדים ששרדו למסלול של חיי ילדות נורמליים.

מה בחוברת?

- פרופ' נחמה טק, ניצולת שואה בעצמה, מתמקדת במאמרה "ילדים: בין חורבן והשגחה" במקומם של הילדים היהודים במדיניות הגרמנית של ההשמדה ומתארת איך התמודדו הילדים ומשפחותיהם עם תכניות הגרמנים להכחדם מעל פני האדמה.

- ריקי בודנהיימר, היסטוריונית וחברה בצוות הקמה של המוזיאון החדש של "יד ושם", מגוללת במאמרה "אגדה על נסיך" את סיפורם של בתי הספר שהוקמו בין כותלי המפעלים התעשייתיים בגטו לודז' ומתארת את הפעילות התרבותית שהתקיימה בהם.

- המאמר "יחידי סגולה" הוא חלק מעבודת הדוקטור שכתבה ד"ר אמונה נחמני-גפני באוניברסיטה בר-אילן. המאמר עוסק בהצלת ילדים יהודים בפולין בתקופת השואה מנקודת מבטם של המצילים הפולנים.

- ד"ר לימור יגיל, מרצה בחוג למדעי המדינה באוניברסיטת חיפה, מציגה במאמרה "הצלת יהודים בצרפת" תמונה רחבה על ניסיונות הצלה של יהודים, בעיקר ילדים, על ידי שכבות שונות של החברה הצרפתית לאחר כניעת ממשלת צרפת ובמשך הכיבוש הגרמני.

- המאמר של ניבה אשכנזי, חברת קיבוץ מעגן מיכאל, "בתי הילדים - פיסת ארץ ישראל על אדמת גרמניה", הוא קטע מספר בנושא זה העומד לצאת לאור בהוצאת "יד ושם". המאמר מתאר את הפעולה החשובה שנעשתה בבתי ילדים שהוקמו בגרמניה לאחר המלחמה על ידי ארגונים ציוניים בכלל ותנועות הנוער בפרט כדי לעבוד עם הילדים ששרדו את אימי המלחמה.

- הריאיון שערך ישראל פלג ממרכז "מורשת" עם יוסקה תירוש מגולל את חייו הקשים במשפחה עוד בטרם השואה, ומספר על ניסיונותיו לשרוד מהמלחמה כשהוא לגמרי לבד - ילד צעיר ללא משפחה.

- בחוברת גם קטעים מובחרים מהספר "ילדים מאשימים" הכולל עדויות רבות

שמסרו ילדים יהודים בפולין זמן קצר לאחר שחרורם.
- התצלומים המלווים את הגיליון נלקחו מספרו של עמנואל רינגלבלום, "יומן ורשימות מתקופת המלחמה", בהוצאת "יד ושם", ומהאלבום "צלם הילך בגטו" בהוצאת בית לחמי-הגטאות, המכיל את התצלומים של הצלם הידוע מנדל גרוסמן מגטו לודז'.

- בחוברת גם מאמר ביקורת של ציפורה הורביץ, על ספר הזיכרונות מימי השואה של אלונה פרנקל, "ילדה", וכן מאמר ביקורת של ד"ר אפרים אופיר על הספר "תולדות השואה - רומניה" מאת ד"ר ז'אן אנצ'ל.

- כן יש בחוברת תערוכה בנושא "פנים להתנגדות - נשים בשואה", שהוכנה ועוצבה על ידי צוות של "מורשת", והוצבה בניו יורק בחודש יוני 2004.

ג' ברגסון

הערה: מסיבות טכניות איחרנו על הנושא לקראת השואה, אנו מבקשים לשמור עליו לשנה הבאה.

מורשת

לזכרם של ניצולי השואה

קהילת בולגריה

קטעים מתוך הספר "לחיות את החלום" של לילי מלמד לוי, הוצאת יד ושם, תשס"ב.

הקהילה היהודית של בולגריה היא אחת הבודדות מבין הקהילות היהודיות באירופה ששרדה כמעט בשלמותה ממלחמת העולם השנייה. רבים מניצולי השואה מתייחסים לארץ מוצאם כאל מקום שבגד בהם בגידה נוראה, מקום אפל וארור שחרת לעד צלקת עמוקה וכאובה בבשרם ובנפשם. לא נשארו בהם געגועים לנופים, לסביבה או לתושבים. ואילו אנחנו, יהודי בולגריה, זוכרים אותה כארץ הטובה, שלא הפקירה אותנו בידי המרצחים. במציאות הנוראה של השואה, הישרדותה של קהילה קטנה הוא נס גדול ומיוחד. מאתנו, כמעט מכולנו, נחסכו הרעב והחולי, הזווועה והעינויים, מחנות המוות והמשרפות.

יהודי בולגריה אינם יכולים לשכוח או למחוק את הפרק המופלא הזה בתולדותיה של הארץ שנולדו בה: בתקופת מלחמת העולם השנייה, למרות הממשלה הפשיסטית והארגונים האנטישמיים ולמרות הלחץ שהפעילו הנאצים, סירבה בולגריה למסור את אזרחיה היהודים לידי הצורך ולאפשר לו לשלוח אותנו

אנחנו, היהודים, חבים את חיינו לכל האנשים הנפלאים, השלווים וההגונים שלצדם ובתוכם חיינו במשך מאות בשנים. בשעתנו הקשה הם לא התכחשו לנו, כי אם הקימו קול מחאה אדיר שהגיע עד ארמון המלך.

המציאות הקשה של מלחמת העולם השנייה פגעה כך או אחרת גם במקום המבטחים, כביכול, שבו התגוררנו, וברור כי היו רבים מבין יהודי בולגריה שסבלו וגם נפגעו. בלב רבים השתמרו הכעס, הכאב והצלקות שלא הגלדו. ולכן, אף שלא נשלחנו למחנות השמדה ולתאי הגזים, אנו נושאים עמנו עד היום את הטראומה של הפחד הנורא, הדיכוי המשפיל והסבל הרב שנגרם לנו מידי של המשטר הפשיסטי ששלט בבולגריה.

תקופת המלחמה האיומה הולכת ומתרחקת מאתנו, אך ככל שהזמן חולף כן מאבדות ההתרחשויות מעצמתן, ולעתים גם מאמינותן. בספרי איני מתכוונת לשפוט או לדון את מה שאירע לקהילה היהודית בבולגריה, מפני שאיני מתכוונת לדון באירועים מבחינה היסטורית. על כך נכתבו כבר ספרים רבים. כל כוונתי היא לספר ממקור ראשון את חוויותי מהתקופה הנוראה של השואה ואת סיפורי האישי כחלק מסיפורה של הקהילה היהודית הקטנה ברוסיה והקהילה היהודית כולה בבולגריה.

סיפור החיים שאני מעלה בספרי מסופר לפי זיכרונותי ולפי זיכרונותיהם של רבים מקרובי ומידידי. אנחנו השרידים האחרונים של אלה שהיו שם בזמן שבו התרחשה ההיסטוריה הקשה. היינו עדים לאירועים. האמת שלנו היא מה שראינו בעינינו, מה שחווינו ומה שהרגשנו. יש להניח שהסיפור שלי הוא גם סיפורם של חלק גדול מבני הקהילה היהודית בבולגריה.

פחות משליש מחיי עברו בארץ הבלקנית היפה. אם כי שנותיי בגלות מעטות הן יחסית לגילי, יש לתקופה זאת של חיי משקל רב, והיא משמעותית מאוד בהתפתחותי האישית. שם נולדתי, שם גדלתי, שם עוצבה דמותי. שם נעוצים שורשיי. אינני יכולה לשנות או לשכוח זאת, וגם איני רוצה לשכוח. עד היום, אף-על-פי שעברו עשרות שנים מאז, נשאר בפי המבטא הבולגרי. לכן גם איני צריכה אלא להגיד את המילה "שלום" ומיד שואלים אותי "את מבולגריה?". אני רוצה להשיב "אני מישראל", אך ביני לבין עצמי אני יודעת עד כמה מקום הולדתו של האדם מטביע את חותמו עליו לנצח.

הילדות הרחוקה שלי, שקדמה למלחמת העולם השנייה, הייתה שגרתית ושלווה. עדיין שמורים בזיכרונותי בית אבא החם, המשפחה האוהבת, החברים, השכנים והקהילה הקטנה של העיר רוסה שבה נולדתי.

העיר רוסה שוכנת בצפון בולגריה, על גדות הנהר דנובה שבאותם ימים רחוקים

היו מימיו כחולים וצלולים. בחלק זה שלו הנהר משמש גבול טבעי בין בולגריה לרומניה.

ערב מלחמת העולם השנייה חיו בעיר רוסה כ-3,800 יהודים. מרביתם עלו לישראל מיד עם קום המדינה. רק עשרות בודדות מיהודי העיר בחרו לקשור את גורלם עם גורל העם הבולגרי, והם עזבו את עיר מולדתם ועברו לעיר הבירה סופיה.

השנים עברו, ועירי התרוקנה מיהודיה. אבל היא שמורה בזיכרונותי עד היום, עם כל היופי והחמימות בה. עדיין הכול מוחשי כל כך, חי ופועם בלבי. שמורים עמי צלילים רכים ורחשים נעימים של מעוף ציפורים וצחוק ילדים. זיכרונותי ספוגים בניחוח פריחת האביב והאדמה הרטובה בסתיו.

חיי בימים ההם נעו מפסגות של שמחה ואושר למורדות של עצב, כאב, צער, פחד ואבדן. אלה הן פיסות חיי, עברי הפרטי. אני מקווה שישנם גם אחרים הזוכרים את אותם הנופים המרהיבים, את כחול השמים, את משב הרוח בשדות הירוקים, את השמחה ואת העצב, ומביטים לעתים לאחור בגעגועים ובחיבה. את ספרי כתבתי לעצמי. כתבתי אותו כדי להנציח ולבטא עולם יהודי ההולך ונבלע בתהומות השכחה. אם יצליחו זיכרונותי להיות לפה לאחרים - לעורר זיכרונות ולהחזיר נשכחות - יהיה זה שכרי.

בראש ובראשונה חייבת אני תודה ליד ושם ובמיוחד לד"ר בלה גוטרמן ולגב' מרגלית שלאין, על שמצאו את זיכרונותי ראויים לפרסום.

תודה לכל אנשי ההוצאה לאור של יד ושם ולד"ר גוטרמן העומדת בראשם, על עבודתם המסורה והמקצועית.

תודה לחברתי היקרה גב' טלילה כהן על העזרה, התמיכה והעידוד לאורך כל הדרך.

ותודה לכל מי שעזר, יעץ ותרם להוציא ספר זה לאור.

חזרתי וקראתי שנית, לאחר הפסקה ארוכה, את ספרך "ברדת המסך", ושוב נהניתי והתרשמתי מתוכנו ומצורת הגשתו. כמה קריא הספר הזה, הרי אפשרי לסיים אותו במכה אחת! "האם אפשר להמליץ עליו לקריאה לבני ישראל?" שאלת אותי, ותשובתי היא: אין בלבי שום ספק.

אני סובב מזה שנים בין כותלי בתי ספר תיכוניים. נפגשתי כבר עם רבבות צעירים שאני מרצה לפניהם על נושאים הקשורים בתקופת השואה. למדתי לדעת כי הנוער כיום מעוניין מאוד לדעת מה קרה אז. אין לחוס עליו, ויש לספר לו למה האדם מסוגל, לאילו שיאים של אכזריות הוא הגיע. אולם הנוער מתעניין לדעת מה קדם לשואה, מה אבד לעמנו, במה הצטיינו חיי היהודים ויצירתם בטרם השואה.

ספרך הקצר יחסית בא לענות על שתי השאלות גם יחד. אנו מוצאים בו חיי יום-יום של ורשה, הקהילה היהודית הגדולה באירופה באותם הימים, חיי המשפחה, הרחוב היהודי הסואן, החוויי של בית הספר היהודי לבנות "יהודיה" שהסופרת הייתה אחת מתלמידותיו, הכנת חגי ישראל, מסיבות חנוכה וכו'.

במרכז הספר סיפורה המלבב של הסופרת על קשרי אהבה שלה עם המורה הגדול ממנה בשנים, רומן המסתיים בנישואין מאושרים. המורה והבעל המאושר הוא אליהו גולדנברג, אשר ברבות הימים הטביע את חותמו על חיי התרבות בארץ, ובמיוחד בשטח התיאטרון בעברית ובאידיש.

אולם החלק המרגש ביותר בספר הוא היומן של הנערה בית 17 אשר נכתב כמעט יום-יום החל מפרוץ המלחמה ובמשך חודשיים וחצי. היומן כולל חוויות טראומתיות של פרוץ המלחמה, ההפצצות הקשות של ורשה, כניעתה לידי הגרמנים וכמובן ראשית ההשפלה האיומה של היהודים על ידי הכובשים הנאציים, הכללת האיטורים הידועים לשמצה, עבודות הפרך והקמת הגיטו. "אולי הנוער שראה את ההרס והזוועות יבין למה מביאה מלחמה וימנע אותה בעתיד", כך מקווה המחברת.

אני אישית התרגשתי מאוד מקטע שהוא שולי כביכול אך מוכיח מה גדולות אחדות ישראל ואהבת ישראל בעת הצרה. אני מתכוון לשהותה הקצה של הסופרת ביוון בדרכה לכיוון ישראל. האירוה המופלא של משפחת ארדיטידי הוא פרק קצר אמנם אבל חשוב ביותר להבנת אותה אחדות של עם ישראל.

אין לי ספק שהספר יתרום תרומה חשובה לכל נער ונערה שיקראו בו.

שלך בידידות,

ב' שרוני

החתום מטה הוא מרצה ומדריך ב"משואה", בקיבוץ תל-יצחק, בבתי ספר ובמחנות צה"ל.

זכרונות מתקופת השואה ואחריה

1) כל הסיפורים

מאת אידה פינק, תרגום מפולנית דוד וינפלד, הוצאת עם-עובד, ספרייה לעם, לתיכון ולמבוגרים

בספר מקובצים סיפורים רבים, קצרים ברובם, אשר חלקם כבר הופיעו במסגרות אחרות. אידה פינק מצליחה לתת לזיכרונות הנוראים ביטוי אמנותי, עדין ומצמרר כאחד. לשונה מאופקת וחסכונית, תיאוריה מדויקים, וגם כאשר גיבוריה מושפלים ומעונים הם אינם חדלים להיות בני אדם.

בקובץ סיפורים על פולין בשנים 42-1941 וגם בשנים אחר כך באירופה המשוחררת, שהשוורדים בה נאלצים להתמודד עם הזיכרונות ועם ההתחלות החדשות.

גיבורי הסיפורים של אידה פינק הם לפעמים בני משפחה, השכנים הקרובים, ו"האני המספר" הוא גבר, אישה, ילד או מספר-עד. כל סיפור הוא בעיצוב שונה: פעם קרוב, רגעי, מקומי, ופעם ממבט לאחור.

קשה לעמוד על כל הסיפורים ועל אופיים. הם מרגשים, אמיתיים ונותנים לזיכרונות ולמראות טעם של אמנות טהורה. בסיפור "זושה העליזה" המחברת מספרת על זושה ששהתה במתבן יותר משנתיים וכשיצאה לא ידעה מיהו. וכך היא אומרת: "אחרים סבלו כל כך הרבה, ולי אף אחד לא הרביץ, אף אחד לא עינה אותי... לא ראיתי שום גרמני. אבל אני מרגישה כאילו הרגו אותי, כי אני לא מה שהייתי. השם הפרטי, המשפחה, תאריך הלידה, הם לא שלי." והרופא אומר: "... ראיתם פעם בנאדם שהמלחמה הרגה אותו והוא חי?"

2) שוקו אחרון של ילדות

מאת בתיא פיחוטקה, הוצאת עקד, 167 עמ', לא מנוקד

ספר זיכרונות זה מתחיל בסתיו 1945, בתום המלחמה, כאשר המספרת הוצאה מן המנזר ששהתה בו שנתיים וחצי בזמן המלחמה.

הספר "שוקו אחרון של ילדות" מתאר בצורה ייחודית ורגישה את סיפורה של ילדה יהודייה קטנה ששרדה מן השואה. הדגש הוא על הטראומה של הניתוק ממקום המקלט המוכר והאהוב עליה, המנזר, ובמיוחד מאם המנזר המתייחסת אליה כאל ילדתה האהובה. המעבר אל עולמם של הפליטים היהודיים, העלייה לא"י והקליטה במסגרת "עליית הנוער" מתוארים אף הם מזווית ראייה של קושי ומשבר.

לפנינו נקודת-תצפית שונה של "אני מספרת", המתמקדת בחוויותיה, ברשמיה ובעיקר בסבלה של ילדה יהודייה, שהמנזר ואם המנזר הפכו בזיכרונה למקור ביטחון ופינוק בעולם שהתמוטט סביבה עקב אירועי המלחמה והשואה.

הספר כתוב בדרך הסיפורת הוויזיונית, במעין "ריאליזם פסיכולוגי", ויש בו כדי להעשיר את סיפורת הזיכרונות בנושא השואה.

עדה קרן

חגים במסתור

מאת שושנה שילוני, איורים גני דורון, הוצאת המחברת, 48 עמ', לא מנוקד

המחברת, שושנה שילוני, ילידת העיר בוצ'אץ שבפולין, עלתה ארצה בגיל 14 במסגרת "עליית הנוער". בספר שלפנינו המחברת מספרת איך חגגו את חגי ישראל במסתור. בלשון קלה ומובנת לילדים צעירים המחברת מספרת על ליל הסדר האחרון המשותף לה ולבני משפחתה, על ישיבה בסוכה (רק בלילות!) וכן זיכרונות שונים על חג השבועות ועל נס חנוכה שקרה לה בעת אקציה - אחת מיני רבות.

בצד הקשיים, הפחדים, הרעב והסכנות המחברת אינה שוכחת להזכיר גם את מתי המעט שעזרו להם באותם ימים אפלים.

בדברי ההקדמה שלה לספר שושנה שילוני כותבת: "ילדים שאינם אוהבים לקרוא סיפורים עצובים, די שיקראו סיפור אחד בלבד מתוך חמשת הסיפורים שבספר, כדי שיקבלו מושג חויתי על נושא השואה. אחרים ירצו לקרא יותר מסיפור אחד, ובוודאי יהיו גם ילדים שיקראו את כל חמשת הסיפורים."

בימי חג הסוכות של שנת 1943, בעיצומה של מלחמת העולם השנייה, קיימתי בעל כורחי את מצוות הישיבה בסוכה, ולא בימים, אלא בלילות בלבד. חצי שנה לאחר שעזבתי את בית הוריי שהייתי בכפר שתושביו נוצריים, מרביתם פולנים ומיעוטם אוקראינים. בכפר זה, למזלי, החביאה אותי מפני הגרמנים הנאצים אנטוסייה, אישה נוצרייה, מכרה של משפחתנו.

בעיר הולדתי, בוצ'אץ שבפולין, לא נתרו עוד יהודים חיים בתקופה זו. הם נרצחו ב"אקציות", מבצעי השמדה המוניים, שביצעו הגרמנים במשך התקופה שחלפה מאז כיבוש העיר.

הוריי, שהבינו כי סיכוייהם להישאר בחיים קלושים ביותר, שאפו שיישאר לפחות שריד למשפחתנו. היות שהייתי ביתם הבכורה החליטו לאחר האקציה הרביעית לשלוח אותי מהבית לכפר כדי להתחבא אצל אנטוסייה.

עזבתי את הבית לבושה בבגדים כפריים כששערי מוסתר במטפחת ראש שאנטוסייה הביאה עמה כשבאה לקחתי למקום המסתור. אמא תפרה שקית בד, קשרה אותה על צווארי ושמה בה מעט כסף, את כתובתם של קרוביי בארץ ישראל וגם לוח שנה זעיר.

אותה אישה שגרה בבית כפרי דל עם אחותה, עם גיסה ועם בנם הקטן, החביאה אותי בעליית גג קטנה ברפת, לא הרחק מהבית. היא לא שיתפה אותם במעשה ההצלה שנטלה על עצמה, כי במעשה זה, הסתרת ילדה יהודייה, סיכנה את עצמה

ואת משפחת אחותה. הגיס האוקראיני, בעל הבית והמשק, לא היה מעלה בדעתו שמלבד הפרה ושלושת החזירים השוכנים ברפת נמצאת במקום ילדה יהודייה המסתתרת בעליית הגג.

מבעוד מועד הכינה עבורי אותה גויה טובה את מקום המסתור: תא צר, מין חלל קטן, בין חבילות הקש הרבות שמילאו את עליית הגג של הרפת. בחשאי היא העזה לקחת מהבית ולתת לי כוס לשתייה, סכין לפריסת לחם ודלי ישן לעשיית צרכיי.

כל בוקר, בהגיעה לחלוב את הפרה, משכה אנטוסיה את הסולם ממקומו בפנית הרפת, הציבה אותו מתחת לפתח עליית הגג, טיפסה על שנה שלבים וקראה חרש בשמי.

לשמע קולה זחלתי ויצאתי החוצה ממקום המסתור, בזהירות רבה הסרתי את הקרש שכיסה את פתח העלייה והושטתי לעברה את הכוס, והיא הייתה יוצקת מהכד שבידה את הכוס חלב מהביל שנחלב זה עתה מעטיני הפרה. לאחר שלקחתי מידיה את כוס החלב החזרתי את הקרש למקומו, שתיתי את החלב ושבתי חיש מהר אל מקום המסתור הצר שלי בקצה עליית הגג. כל שבוע נתתי לה את הדלי כדי שתרוקן אותו בחלקת התירס הצמודה לרפת. אחת לחודש הייתה אנטוסיה הולכת לעיר כדי לקנות בשבילי כיכר לחם בכסף שנתתי לה מתוך השקית שאימי קשרה לצווארי לפני שעזבתי את הבית. פעמיים ביום השתמשתי בסכין שהייתה נעוצה בין אלומות הקש. בבוקר ובערב פרסתי פרוסה דקיקה מכיכר הלחם, וזה היה מזוני במשך היום כולו.

ימים וליילות רבים הייתי באותו מקום מסתור זעיר בעליית הגג בלי יכולת לנוע ולחלץ מעט את עצמותיי. הפחד והחרדה המתמדת לחיי הקפיאו את תנועותיי - ומעל לכול, חשתי בדידות נוראה. על פי הוראותיה של אנטוסיה, היה לי אסור להתעטש, לקנח את האף, וכמובן - להשתעל, פן ישמעו אנשים שנמצאים בחצר הבית את הקולות. כאשר לא הייתי מסוגלת יותר לשאת את השתיקה שנכפתה עליי, התחלתי לנהל עם עצמי בלחש שיחות דמיוניות. פעמים איך-ספור הייתי נזכרת בימים הטובים שלפני המלחמה. בשנתיים הראשונות שלי, בכיתה א' ובכיתה ב', לפני שהגרמנים אסרו על ילדים יהודים להמשיך את לימודיהם בבתי הספר. בדמיוני הייתי משחקת עם ילדי השכנים ומכריחה את עצמי לא לזכור את סופם המר של ילדים אלה.

חודשים רבים עברו עליי בין תקווה לייאוש. תקווה שאולי יישארו בני משפחתי בחיים ואני אשוב אליהם ואל ביתי, תקווה שהתחלפה חיש מהר בייאוש ובמחשבה מה יעלה בגורלי אם רק אני לבד אשרוד. אולם אפילו סדר נורא זה השתבש לעתים. זה קרה כאשר חיילים גרמנים היו מגיעים לכפר. אז התעורר

חשש בלבה של אנטוסיה שהגרמנים יחפשו יהודים בבקתות ובחצרות האיכרים. היה ידוע שהגרמנים ושותפיהם האוקראינים חורצים גזר דין מוות ללא משפט על כל נוצרי שמסתיר יהודים. על כן היא החליטה להרחיק אותי מבעוד מועד מהמסתור שלי.

עם רדת הלילה, זמן קצר לפני שחוליית החיפושים הגרמנית קרבה למרכז הכפר, הגיעה אנטוסיה לרפת, הציבה את הסולם והורתה לי לרדת. עשיתי מיד כדבריה. בלחש גילתה לי שהיא החליטה לקחתני למקום מסתור בשדה מחוץ לכפר. השתהינו עוד זמן קצר ברפת עד שהחשיך לגמרי. אנטוסיה נשאה בידיה סל נצרים ובו בקבוק חלב ושתי פרוסות לחם גדולות שהצליחה להוציא בחשאי מהבית.

לאחר תקופה ארוכה שבה ישבתי קפואה במקום המסתור בעליית הגג נחלשו שרירי וכקושי רב נשאו רגליי את גופי המצומק. השמים היו אפלים ללא כוכב והדרך לשדה ארוכה מאוד. מימינו ומשמאלנו השתרעו שדות תבואה רחבים עד קצה האופק. רגליי כאבו מאוד. מדי פעם בפעם מעדתי. באותם רגעים הייתה נטוסייה נזפת בי בקול: "ילדה את חייבת להתאמץ, עלינו להגיע עד לאבן הרביעית האבנים הלבנות המסמנות את מספר הקילומטרים של המרחק ממרכז הכפר..".

כאשר הגענו סוף סוף לאותה אבן לבנה הכריזה אנטוסיה: "הנה, כבר הגענו למחוז חפצנו!" בו ברגע ששמעתי את הדבר מפיה נתקפתי בהלה גדולה. הבנתי שבכוונתה להשאיר אותי בלילה כאן. "שאשאר לבדי בחושך בשדה!! לא! לא ייתכן!" זעקתי בלבי, ביקשתי להתקומם, לומר לה שאני לא מוכנה להישאר כאן, אך קול פנימי כפה עליי לקבל את הדין: "זהו, זה המצב, אין לך כל ברירה!" אנטוסיה ניסתה להרגיעני: "למזלך ילדה, ימים אלה הם ימי קציר. יום יום עליי לעבוד בשדה במשך כמה שעות. אגיע לכאן עם הקוצרים בעגלה, שגלגליה משמיעים קולות צרימה רמים. שלא תעזי לצאת ממקום מחבואך עד שאקרא לך?" שאלה. גרוני נשנק מדמעות, הנהנתי בראשי, והיא החלה לפלס בגופה דרך בחומת השיבולים וקראה: "בואי, לכי בעקבותיי! כאשר אעצור, עצרי גם את!" בדממת הליל ששדרה סביב נשמעה רק אוושת הקמה הגבוהה המתחככת בשולי שמלתה.

בהגיענו לאי אדמה קטן בלב ים השיבולים ציוותה עליי לעצור ופקדה: קח את הציידה שהכנתי עבורך. שבי והמתני במקום זה! אל תזוזי מכאן!" בידיים רועדות מפחד ומקור נטלתי מידיה את הבקבוק ואת הלחם והודיתי לה על שטרחה לדאוג למזוני. לאחר שנפרדה ממני לשלום פנתה לדרכה, נבלעה בים השיבולים ונעלמה מעיניי. ברוב ייאוש צנחתי על האדמה הקשה, הנחתי את ראשי על ברכיי ומרצתי

בבכי. המחשבה שנותרתי ממש גלמודה במרחבי השדות השוממים מתחת לכיפת השמים האפלים הפילה עליי פחד גדול.

העייפות והתשישות ממסע לילי זה גרמו לי להשתרע מיד על האדמה, לעצום את עיניי ולשון בחיק התבואה שהקיפה אותי מכל עבר ושימשה יל כמגן.

קולות רעמים ומטחי גשם עז העירו אותי משנתי הטרופה. תוך שניות ספורות היו בגדיי ספוגי מים והקור חדר לעצמותי. "אל תזוזי מכאן!" נזכרתי בהוראתה של אנטוסיה. ולאן, ולאן אפנה?

הן בכל מרחבי השדות הפרושים סביבי לא אמצא מקום מסתור מהגשם. חשתי חסרת ישע. באותו רגע נראה כאילו בעולם כולו אין ילדה אומללה ממני. קמתי על רגליי, התבוננתי סביב בניסיון נואש למצוא מחסה וביאושי נשאתי את עיניי למרום. בעוד הגשם שוטף את פניי ואת ראשי קראתי בקול חנוק: מאין יבוא עזרי?! הפנתי את מבטי למזרח. שמי המזרח נראו בהירים יותר. זמן מה סרקו עיניי את קו האופק המרוחק ולפתע הבחנתי בסוכת שומרים. ידעתי כי בסוכה זו אין איש בלילות והיא יכולה לשמש קורת גג ומגן מפני המטר הניתך ארצה.

יצאתי מיד משלולית המים שהייתי בה, וברגלים כואבות, שדשדשו ושקעו בבוץ ובשלוליות המים, פילסתי את דרכי אל הסוכה. עייפה ומותשת הגעתי לסוכה. זו הייתה סוכה קטנה שניצבה על מוטות עץ ואת גגה כיסה סכך סבוך של קני תירס. התיישבתי על האדמה הבוציית בלב הסוכה וחשתי הקלה. לפתע נזכרתי כי הימים הם ימי חג הסוכות. שבוע לפני כן שלפתי מהשקית הצמידה לצווארי את לוח השנה הדקיק שקיבלתי מסבי לפני שעזבתי את הבית ועיינתי בו. כך ידעתי כמה זמן אני שוהה במחבוא ומתי חלים ימי החג והמועד.

חייכתי לעצמי: "הנה מקיימת אני את מצות הישיבה בסוכה." לפתע שמעתי את עצמי לוחשת את הברכה: ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לישיב בסוכה." זכרתי שכך אבי וסבי נהגו לברך בחג הסוכות בעת ישיבתנו בסוכתנו היפה שנבנתה תמיד על מרפסת ביתנו. במשך דקות ארוכות, כשטיפות מים מטפטפות על ראשי מבעד לסכך קני התירס, שבתני והחייתי בעיני רוחי המדוכדכת מאד את חג הסוכות האחרון שחגגתי במחיצת בני משפחתי. חשתי את ריחות החג, את טעמי התבשילים. נזכרתי בשרשרות הנייר הצבעוניות שהכנתי זמן רב לפני החג ואת מגזרות הנייר הנהדרות שעשתה אמי כדי לקשט בהן את הסוכה, ובראשי התנגן הניגון שאותו אהבו אבי וסבי לשיר בעת ישיבתנו בסוכה.

ברק אור עז הבזיק פתאום והאיר בעוצמה רבה את שמי הלילה, סינוור את עיניי וכיבה בבת אחת את מראות החג וקולותיו שעלו בזיכרוני. רעם חזק הרעים,

התגלגל וניפץ באחת את דממת הליל. אחוזת אימה מלמלתי ברכה שלימדוני הוריי לברך בהישמע קול רעם. עתה הבנתי במשנה תוקף את פירוש המילים: "ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם שכוחו וגבורתו מלא עולם." אכן בידי ד' השליטה על היקום כולו ועל איתני הטבע. משנדם קול הרעם חדל הגשם והשמצים החל אט-אט להתבהר.

ידעתי שאסור לי להימצא בסוכה בשעות היום ועליי לשוב למקום המסתור בקרחת השדה. בדמדומי אור הבוקר הבטתי סביבי בניסיון להיזכר היכן נמצאת אותה חלקת שדה ומאין הגעתי לסוכה. אך כל שהצלחתי לראות מסביב היו אך ורק ראשי שיבולים. שדות תבואה השתרעו מאופק עד אופק ומעליהם פיסת שמים אפורה. מיואשת ואחוזת צמרמורת החלטתי לנהוג כבלש ולעקוב אחר נתיב השיבולים שנרמסו תחת צעדיו בדרך לסוכה. לשמחתי הצלחתי לשוב אל אותה קרחת שדה, אך מה רבה הייתה אכזבתי בראותי את שלולית המים הגדולה והעכורה שנקוותה על האדמה, ובתוכה צפים להם בקבוק החלב ושקית הבד עם פרוסות הלחם שאנטוסיה השאירה בידי.

שבוע ימים נשארתי בשדה ושבעה לילות ישנתי בסוכה. עת החשיך היום באתי אליה, ועם קרני האור הראשונות עזבתיה. באחד הבקרים, כשנדמה לי שלא אוכל עוד להחזיק מעמד, הגיע אליי קול עגלה קרבה. כאשר נדם רעש צרימת גלגלי העגלה שמעתי צעדים מדשדשים בבוץ וקרבים אליי. התרוזמתי ממקום מושבי ונשאתי את עיניי לכיוון שממנו נשמע קול אוושת התבואה. לרווחתי, הייתה זו אנטוסיה שבאה להחזיר אותי לכפר למקום המסתור בעליית הגג של הרפת.

פעמים רבות נאלצתי לברוח משם ולהסתתר במקומות אחרים שאליהם הוליכה אותי אנטוסיה, אך תמיד שבתי למסתור בעליית הגג של הרפת והתחבאתי שם עד לסיום המלחמה.

שטוטהוף

מתוך ספרה של שושנה רבינוביץ, "אם ובתה", על ילדות בגטו וילנה ובמחנות הריכוז

כבר ביוני 1939, עוד לפני התחלת המלחמה, נבנה מחנה שטוטהוף. כאן בפומרן, האזור המפורז שלפני המלחמה, בעיר החופשית דנציג, התחילו הנאצים בשקט להכין את המלחמה.

קודם שפרצה כבר הכינו את בתי הסוהר ואת המחנה בשביל אסירים פולנים - אסירים פוליטיים ואקדמאים - ובשביל היהודים. בחרו בכפר השוכן כ-36 קילומטר מדנציג, אזור מוקף מכל צדדיו במים. בצד אחד - שפך נהר הוויסלה, ובצד אחר - הביצות. בצד אחד - מערכת תעלות המובילות מים אל הים, ובצד אחד - הים הבאלטי. הגרמנים בחרו באזור הזה, כי הבריחה מכאן כמעט לא אפשרית. חוץ מזה הייתה זו סביבה של איכרים גרמנים "קאשובן" (Kaschuben), שהוסתו נגד הפולנים והיהודים, נוסף על שנאתם ההיסטורית והפתולוגית כלפיהם.

ב-2 בספטמבר 1939, יומיים לאחר פרוץ המלחמה, כבר הגיעו אל המחנה מאתיים האסירים הראשונים, ומן היום ההוא התחיל מחנה שטוטהוף להתקיים. השטח שנבנה עליו המחנה שטח לח הוא, שכבה דקה של חול מכסה על ביצות. מזג האוויר קר ולח. במי הביצות יש ריכוז גבוה של מלחים וברזל ומחסור בסיד, דבר המסייע להתהוותן של מחלות, ובעיקר מונע הגלדת פצעים. חוסר התזונה סייע להתפשטות המחלות במקום, והמכות שאיראו אחריהן לעתים קרובות פצעים. במצב פיזי ירוד זה ובחבל ארץ זה לא הגלידו הפצעים וגרמו לריקבון הרקמות.

שטוטהוף היה על-פי הרכב האסירים שבו, מחנה בינלאומי. במחנה הריכוז הזה היו בעיקר גברים, ורק במחצית השנייה של 1944 התחילו להביא לכאן גם נשים יהודיות.

10 בלוקים נבנו באזור המחנה "החדש". הבלוקים היו רעועים ביותר, בלא רצפה, ומקצתם גם בלא גג. בחלק זה של המחנה שיכנו את היהודים, "המחנה היהודי" "Judenlager".

במחצית השנייה של 1944 צורף מחנה הריכוז שטוטהוף לקבוצת המחנות שעסקו למעשה ב"פתרון הסופי" - רצח היהודים. באותו הזמן הורעו התנאים הרעים בלאו הכי של המחנה עוד. המקום לא הוכן לקלוט ולהכיל את כל האנשים שהתחילו להגיע במשלוחים גדולים ביותר. הבלוקים שהוקצו ליהודים הופרדו בחוטי תיל מיתר המחנה. 12 בלוקים היו במחנה היהודי, ובבלוק שנועד ל-500

איש שיכנו 1,500 עד 2,000 אנשים.

במשלוח אחד הגיעו נשים עם ילדים קטנים, ואז היינו נוכחים בהפרדות הנוראות, בשעה שלקחו ילדים מאמהותיהם והפרידו אחיות זו מזו. כל שעבר עלינו לפני ימים רבים שב ועבר לנגד עינינו כאן, עוד פעם.

אחרי הפרדת המשפחות נדמה היה שהמחנה כולו נאנח ומיילל. נדמה היה שעוד מעט יתמוטט העולם מן התלונות האילמות, מהבכי המר ומהצעקות קורעות הלב. ב-1 באוקטובר 1944 צעדנו בשורות מסודרות בין תעלות המים, לאורך הכביש, עברנו בצומת ופנינו ונכנסנו אל המחנה. חלפנו על פני המפקדה והאזור המטופח שהיו מימינו ונכנסו בשער הראשי. **שער המוות.**

כאן, לפני המשרד, Schreibstube התחילה הקבלה.

זאת הייתה קבלת פנים אכזרית ביותר. הועמדנו במפקד, ולאחר שספרו אותנו שוב ושוב, הופיע קצין שנאם לפנינו בגרמנית. קולו נשמע כצעקה ונביחה גם יחד:

מעכשיו אינכם אנשים עוד, אתם מספרים, מספרים בלבד, ככה נקרא לכם וככה עליכם לענות, במספרכם האישי ובשפה הגרמנית. משעברתם בשער איבודתם את כל זכויותיכם ונשארה לכם רק הזכות לעבוד בשביל הרייך הגרמני. האפשרות היחידה לצאת מכאן היא לעוף דרך הארובה.

והוא הורה באצבעו על הארובה שנראתה בקצה המרוחק של המחנה והעלתה עשן שחור וסמיך. עכשיו חשנו גם בריח המוזר, ריח מתקתק של בשר חרוך, ריח שמיד דבק בנו ולא עזב אותנו עד הסוף.

עמדנו במפקד, במגרש הגדול של המחנה הישן, מגרש גדול שבלוקים סוגרים עליו משני צדיו. לשמאלנו שער הכניסה וגם בניין המפקדה, ולימינו גדר תיל כפולה וחוטי חשמל מעליה. מגדלי שמירה סביב ומרוחק כמה בלוקים קטנים יותר, והארובה הגדולה המעשנת עשן מסריח.

עמדנו זמן רב, והקצינים והקאפוס עוברים בינינו, בין השורות, מסתכלים ובוחרים את החלשות והחולות שבינינו.

שורות שורות אנחנו נכנסות אל המפקדה ונרשמות. סדר מופתי. כל אחת ממלאה טופס ושאלונים וחותרת עליהם.

הפעם רעיה רושמת אותנו, אחת אחרי השנייה. קודם היא, אחריה אני ובסוף דולקה, כדי שהמספרים יהיו קרובים, אולי נישאר ביחד. אימא אומרת לי להירשם בשם ראוך, כשמן של אימא ודולקה. עלי לרשום שנולדתי בביאליסטוק

ושם אמי כשם אמה של דולקה, ולפיכך איני יכולה להיות בתה של אמי - זו רעיה. גם את פרטיה היא משנה, ורושמת את עצמה צעירה ב-10 שנים מגילה. וככה אני בת 18, דולקה בת 20, ורעיה בת 30. כולנו בגיל ה"זכאים לחיות". אנחנו מקבלות את המספרים 95382, 95383, 95384.

והנה גודע לנו שלפני חודשיים הגיעו אל המחנה כמה טרנספורטים של גברים יהודים מאסטוניה. הגברים האלה שוכנו בבלוקים הסמוכים למחנה הנשים היהודיות.

רעיה מתרגשת מאוד. היא מקווה לשמוע משהו על יולק ואולי אפילו לפגוש אותו. לאחר המרחץ, שבו עברנו על-פי הנוהל המקובל של חיטוי ורחצה, הוכנסנו אל חצר מחנה הנשים ב"מחנה החדש", הועמדנו בשורות למפקד, ושוב סופרים אותנו. ממול, על גדר התיל הכפולה שחוטי חשמל עוברים דרכה, צובאים גברים רבים. מראיהם מטיל אימה; הם נראים כקבצנים, לבושים אזרחית וסימן עגול על בגדיהם הקרועים, צבוע צבע שמן. פניהם רזים, אפורים, זקניהם קצוצים, וזיפים מעטרים את פניהם. שערותיהם גזוזות, ובאמצע הראש שביל ברוחב 2 ס"מ, מודגש, מגולח במכונת גילוח, "שביל הכינים". הליכתם כושלת. הם גוררים את רגליהם, ובעיניהם ייאוש. שתי הקבוצות מביטות זו על זו בחרדה, הם עלינו ואנחנו עליהם. והנה גבר אחד מוצא מכרה בקהל שלנו וקורא בשמה. מיד מתחילים להכיר זה את זה.

הצללים העומדים מולנו, מאחורי גדר התיל, הם הגברים הווילנאים שהגיעו לשטוטהוף מאסטוניה. כשניתנת הפקודה להתפזר, רעיה רצה אל הגדר, מחפשת ומוצאת בקהל העצוב את יולק ואת וולודיה. אסור להתקרב אל הגדר, אסור גם לדבר. אנחנו עומדים מזה ומזה המומים, ודמעות זולגות מעינינו.

הוכנסנו אל הבלוק. הממונה על הבלוק, הבלוקאָלטֶסְטָה, שמה אנה. רוסייה קטנה ועגולה, בעלת עיני תכלת ושיער בלונדי מקורזל. בחלק מן הביתנים הוכנו מיטות עץ תלת-קומתיות. במיטה אחת, שרוחבה 80 ס"מ, ישנו ארבע נשים ויותר. המיטות נראו ככלובים יותר ממיטות.

תפסנו מקום בקומה השלישית. כאן המיטות מחוברות זו לזו, ונשים רבות מתאגדות יחד בצפיפות רבה.

המחנה הזה נחשב מחנה מעבר. הנשים כאן אינן עובדות. יושבי המחנה, שאינם יצאים יום יום לעבודה, עומדים שעות ארוכות במפקד. כך הם אמורים להעביר את זמנם, בחוץ, בגשם, בשלג, בחום ובקור.

מדי פעם בפעם בא הרופא הגרמני-הנאצי וסוקר את הנשים. הוא עובר בין שורות הנשים העומדות, מסתכל על רגליהן, ולפי מצב הרגליים קובע אם האישה ראויה להוסיף לחיות אם לאו.

יום-יום מוציאים מבין הנשים כמה עשרות "חולות" ושולחים אותן אל תאי הגז או ממיתים אותן בזריקות. אם אין הרופא הגרמני מוצא בזמן המפקד די נשים עם פצעים על רגליהן, מריצים את הקבוצות שעות ארוכות, ומי שלא הצליחו לעמוד בריצה מהירה זו נשלחות למוות.

אנחנו מקבלות חצאי מנות אוכל. הרעב מציק, ורעיה מחפשת עצה. על מקומותינו במיטה אנחנו מוצאות שמיכה קרועה ממולאת צמר גפן. רעיה מוצאת שהבד העליון של השמיכה, בד סטן, ניתן לשימוש. זהו סטן מודפס ומבריק; צבעו צהוב בוהק.

בהזדמנות הראשונה, כשרעיה עומדת על-יד אנה, היא פונה אליה ברוסית ומציעה לה שתכין בשבילה פיג'מה מסטן. אנה מתלהבת מן ההצעה. היא משיגה מספריים ומחט, ורעיה מתיישבת על המיטה, ואני מסייעת בידיה, וביחד אנחנו פורמות את הבד מן השמיכה, נזהרות לשמור על החוטים. לאחר הפרימה רעיה רוחצת את הבד, מייבשת אותו בחדרה של אנה, וכשהבד עדיין לח, היא מותחת אותו, מיישרת ומקפלת אותו ושמה מתחת למזרן שלנו.

למחרת הבד ישר ונראה כאילו גיהצו אותו. רעיה מתחילה לחתוך ולתפור ביד את הפיג'מה. ראשית המכנסיים. היא מוציאה מתחתוניה את הגומי ומשחילה במכנסי הפיג'מה. לאחר שתפירת המכנסיים עלתה יפה, היא מתחילה לעבוד על החולצה. היא יוצרת מין חולצה בדוגמה סינית, ישרה, שרווליה מתרחבים, גזורה מחתיכה אחת.

היצירה עלתה יפה, וכעבור שבוע רעיה מביאה לאנה את המתנה. ככה קנתה לעצמה "ידידה". רעיה מבקשת מאנה שתיתן לה לעבוד כאחראית על בתי השימוש של הבלוק. אנה נענית לבקשה ברצון. לתפקיד הזה לא נמצאו מתנדבות רבות. על האחראית לשבת כל הזמן על-יד האסלות, עשר אסלות בחדר אחד, לשמור על ניקיון, לנקותן ולדאוג לכניסה מסודרת של הנשים אל המקום. כשאנה באה אל המקום, על האחראית להוציא את כל הנשים מבית השימוש ולהשאירו ריק לשימושה הבלעדי של אנה. ובלעג היא אומרת: "פנו דרך, המלכה הולכת לחרבן".

ככה רעיה משיגה לא רק את ידידותה של אנה, אלא גם מקבלת בעד עבודתה מנת מרק נוספת, וגם מרק בשבילי. אחר כך רעיה משיגה גם מנת לחם נוספת. ...בשטוטהוף רע כל כך עד שקייזרוולד נראה לנו עכשיו כגן עדן.

"כל אחד והמשפחה שלו"

(על ספרם של יהודה אטלס ויעל פטעולני, "כל אחד והמשפחה שלו", איורים דינת הופר, הוצאת ספרים "קוראים", 2002)

מאת ירדנה הדס

לפנינו מונולוג מחורז, הנתון בפיו של דובר צעיר, ילד בן שבע, שהוריו גרושים. המונולוג "מושמע" ערב יום הולדתו השביעי של הדובר. הוא מתכוון - כנהוג בכיתתו - לספר על עצמו ועל משפחתו בעת המסיבה. הוא מתקשה להירדם:

כמה מעצבן שדווקא לי
קשה לספר על המשפחה שלי.

מדוע "קשה"? מדוע "דווקא לי"? הילדים, המקשיבים לסיפור, עדיין אינם מודעים לסיבת הקושי, ורצוי לדובבם בשיחה מקדמת ולבקשם שינסו לנחש. השיחה תוליך אותם לתרום מניסיונם האישי, שהרי הם כבר חגגו וכבר סיפרו. ואכן, הילדה ליאל סיפרה בגילוי-לב:

כדאי שתדעי, לא יותר, לא פחות,
שיש לי בעצם שתי משפחות.
כשהייתי בסך הכול בת חמש,
הוריי כבר הספיקו להתגרש...

כשליאל מספרת, היא מגלה את הצד החיובי שבמצבה: היא כבר הפנימה את הצד המייחד אותה: "יש לי פה אח ושם אחות / אבל רק אני שייכת לשתי המשפחות". היא יודעת להפנים ש"עדיף גירושים טובים על גישואים רעים". הילד יהל מספר על משפחתו. גם היא מיוחדת: הוא חד-הורי. גם הוא מספר ביום הולדתו (שהוא גם מועד לחשבון נפש) על ייחודו: "...הייתי שמח / לו היה לי גם אבא (אפילו קירח)". ועם זאת - הוא חושש מפני כניסת החבר החדש של אימא לחוג המשפחה: הסיפור מעניק לגיטימציה לחששותיו ומקרב אותו אל חבריו. הילד יפתח מגלה לחבריו שהוא מאומן. חידת זהותם של הוריו הביולוגיים מטרידה אותו: "מי הם?" / "מתים או חיים?" / "האם יש להם עוד ילדים?". ברור לו שיום אחד יברר את חידת-מוצאו, אך "ההורים שעכשיו יישארו תמיד ההורים

שאוהב".

הילדה הדר גרה עם אמה במשפחה שיש בה שתי אמהות. היא סובלת מכך שהיא בת יחידה, ורוצה באח. אמה אומרת לה שבעניין זה עליה לפנות לאימא בו ("זה תורה, לא תורי")...

כנגד זה יש לדניאל משפחה ובה "שני אבאים": "אבא יואל, שאוהב לבשל / ואבא אבנר, שרוקד ומצייר". הוריו התגרשו, והוא מבלה "חצי זמן אצלם - וחצי אצלה". יש לו שני בתיים...

לילד עמר אב ערבי ואימא יהודייה. לרננה - "אימא מאתיופיה ואבא מחבר העמים". היא טובלת אינג'רה בחמיצת-כרוב, וזה כנראה טעים.

גם במשפחות "רגילות" ילדים סובלים מהעדר אחד-ההורים: אב אחד הוא קצין בצבא, והא נעדר הרבה מהבית: אמם של התאומים חולה ומאושפזת זה זמן רב; אב אחד הוא מלח באניית קירור וכו' וכו'.

יש גם הבדלים נוספים בין בתיהם של הילדים: דתיים וחילוניים, ותיקי-הארץ ועובדים זרים ועוד.

בתוך הקונגלומרט היוצר את החברה הישראלית מוזכר גם הקושי המוטל על הגנת ועל המחנכת: "עוד אף פעם בחיים, כך המורה טוענת, לא הייתה לה כיתה כל-כך מגוונת".

ומכאן עיקר הקושי של הילד - ה"אני הדובר" - העומד לחוג את יום-הולדתו:

ומחר היומולדת שלי יוצא בול
וזאת הסיבה לכל הבלבול:
כי איך אוכל ביום הולדתי
לספר סיפור כל-כך שגרתני?...

הילד הדובר בא ממשפחה ללא "ייחוד". הוא מרגיש במעמקי-לבו שהשגרה טובה. הוא גם מבין, שחשוב ("אחרי ההורים") שיש חברים. כשהוא סוקר את כולם, הוא מבין: "לכל אחד חסר משהו / אבל לכל אחד גם יש / משהו שהוא רק שלו, מסקן, מרגש... כי אם כולם היו דומים לכולם / כמה משעמם היה בעולם...". זהו סיפור נחמד, שאמת בו ונחמה לצדו. הילד הדובר לומד את סוד קבלת הזולת ואת הלגיטימיות של הייחודית האישית:

הדברים שבהם אנו מיוחדים ושונים -
הם שעושים את חיינו ליותר מעניינים...

זהו סיפור חם, חייכני ואמין, המוצא בכל סיטואציה אפשרית סיבה לנחמה ולביטחון עצמי. אטלס ומשעלי נוטעים בילדינו סובלנות, הבנה ואהבת-הזולת.

העולם, הישבן שלי ועוד דברים גדולים ועגולים מאת קרולין מקלר, הוצאת מטר, 2003. ד"ר לאה ברץ

בעיות גיל הנעורים הן בעיות אוניברסאליות. לעתים יש להציץ אל הספרות הנכתבת לבני נוער בעולם כדי להכיר עד כמה הכאב שבני נוער חווים זהה. הארת הבעיה באמצעות יצירה המתרחשת בארץ רחוקה עשויה להציע זווית ראייה מרככת, בבחינת צרת רבים גם היא נחמה. לאור המודעות הקיימת לנושא ההשמנה כנושא היוצר בעיה תרבותית ולא רק בעיה בריאותית, אני מבקשת להתייחס לספר החדש של המספרת האמריקאית קרולין מקלר, **העולם, הישבן שלי ועוד דברים גדולים ועגולים**.

שמו הארוך של הספר, הכורך את העולם יחד עם שאר איברים אנטומיים, יוצר מצב ראשוני של רתיעה אצל הקורא, בעידן שמותר לדבר כמעט על הכול, האם יש לקרוא לדברים בשמם גם בפרהסיה? ובדיוק על כך הכותבת רוצה לספר: כיצד ממדי גופה, שהם הנושא האינטימי האמור להיות נדון בינה לבין עצמה, הופך למרכז הדיאלוג המשפחתי, ודווקא בשל הדיון אודות ממדי הגוף נוצר אצלה שינוי ביחסה אל העולם. ספרה של קרולין מקלר הוא אמצעי לא קליני לעזור לבני הנוער השבוים בתוך הדימוי העצמי או בתוך בעיית האכילה. אך לא רק להם הספר יכול להועיל אלא גם, ובעיקר, להורים ולמחנכים הנחשפים אל הבעיה. דרכי ההתמודדות של גיבורת הספר הן דגם לבחינת הסוגיה; גם אם הפתרון של הגיבורה איננו אולי הפתרון הנכון או הראוי, הוא מעורר מחשבה ומעודד חשיבה על הנושא הכאוב של ההשמנה.

עטיפת הספר מציגה בתמציתיות חדה כתער את גרעין הספר: נערה מתבגרת, לא שדופה, אלא בעלת מבנה גוף מלא, מביטה על העולם דרך זכוכית מגדלת. המבט על העולם ואל העולם נעשה דרך עולמה הפנימי של הגיבורה, עולם רגיש של נערה בגיל שבו נהוג לראות את העולם בצבעים של שחור ולבן, ובעיקר לחלק אותו ואת הנוטלים חלק בתוכו לטובים ולרעים.

וירג'יניה, גיבורת הסיפור, חושפת את המתחולל בנפשה תוך כדי תיאור בני משפחתה, חברותיה והסביבה הקרובה. התובנות שלה בוגרות: היא מסוגלת לנתח את חוויותיה באירונה מפוכחת, אך בה בעת גם בלעג מהול בכאב. היכולת שלה לתאר את הכאב המלווה אותה מעצימה את הרגישות, אך איננה גוררת את הקורא להתמלא ברגש של רחמים כלפיה. יכולת האיזון בין הכאב להבנת מקור הכאב עוזרת לקורא לעקוב אחר הנימוקים והסיבות לכל מה שהגיבורה מבקשת לשקף - עולם אכזר. והעולם הוא כזה בשל היותה בעלת מידות גוף החורגות מאלו של

שאר בני משפחתה. אך האם מידות גופה מונעות ממנה להיות טובה כמו שאר בני משפחתה המוכשרים כל אחד בעולמו שלו?

וירג'יניה ניחנה ביכולת לראות באופן "אמיתי" את התרחישים: היא נותרת אמינה לאורך כל היצירה, משום שהיא אינה מציגה רק את פגעי הזולת, אלא מנתחת מתוך מודעות את פגעי עצמה, ואחר פונה להאיר את שאר פגעי העולם. הקהילה שהיא מתארת נועדה להעניק מבט ריאלי לתרחיש שהיא מסרטטת. וירג'יניה יכולה לשמש דגם לנערה המממשת את המסוגלות האישית שלה. הפסיכולוג החברתי בנדורה טוען, שהתנהגות האדם מושפעת מתחושת המסוגלות העצמית (self efficacy) הנוצרת אצלו כתוצאה מהשוואה לאחרים, מהשוואה לביצועיו בעבר, משכנוע מילולי ומעוררות רגשית (Bandura, 1986). בדרך התנהגותה, בבחירות שהיא עושה, וירג'יניה מגלה את המסוגלות האישית שלה. דרך התנהגותה יכולה להיות מנוף לחיקוי, משום שהיא מוצגת על דרך החיוב. באמצעות פעולותיה ודרך התייחסותה אל העולם ואל גופה אפשר לראות שהיא מתרגמת את המושג המופשט "מסוגלות אישית" שבנדורה מציע לעשייה אמיתית, תכליתית.

מסוגלות עצמית היא שם כולל למערכת מובחנת של אמונות עצמיות הקשורות לתחומי תפקוד ספציפיים. להבדיל מתכונות אישיות, מסוגלות עצמית תלויה בתחום ובמטרה ספציפיים, וכן במידת הקושי והמורכבות של המטלה הנתונה. מסוגלות עצמית מבוססת על תפיסות עצמיות בנוגע לידע, ליכולת האישית, לביצוע ולשליטה, והיא קשורה לפעילויות עתידיות ספציפיות. עם זאת, אין די בהכרת גורמים אלה כדי לנבא ביצוע מוצלח. האמונה במסוגלות העצמית היא שתקבע אם, ובאיזה אופן, ייטה אדם ליישם את הידע ואת הכישורים שברשותו לביצוע פעולות המובילות לתוצאות הרצויות בעיניו (לב וריץ', 1999).

הגדרה זו של המסוגלות העצמית מדגישה את חשיבותה ואת מרכזיותה בשני מוקדים: היכולת לנבא ביצוע מוצלח/לא מוצלח של הפרט והיכולת לתווך בין סביבתו הפנימית של הפרט לבין הסביבה החיצונית שלו והתנהגותו. במשפחתה ה"כמו" מושלמת של וירג'יניה עושה משגה אחיה, משגה המחולל אצלה את הידיעה ואת התובנה המחודשת על אודות עצמה ועל אודות כל אחד מבני ביתה. אחיה של וירג'יניה נאשם באונס של אחת הסטודנטיות הלומדות עמו במכללה. כמו בדרמה בנויה היטב, וירג'יניה מגיעה אל ה"ידיעה" או אל ה"הארה" של עצמה מתוך העולם המתרסק.

ראשית היא ניגשת אל הבחורה הנאנסת ומבקשת ממנה סליחה, ומכאן והלאה היא חדלה לשמוע בקול הוריה. היא נוסעת לבקר את חברתה הטובה הגרה בסיאטל למרות התנגדות הוריה, עושה פירסינג בגבה ומחליטה לקנות שמלה בצבע חציל למגינת לבה של אמה. אמה ביקשה שתופיע בשמלה בגזרת אוהל

למסיבת חג המולד המסורתית, וירג'יניה מוחה: לא עוד!

שיאו של תהליך השינוי הוא ביכולת שלה להפוך למרכז החיים החברתיים בבית הספר. היא מקימה פודום אינטרנט, ובעיקר מתנשקת עם פורגי בפרהסיסה. באימוץ דמותו של פורגי יש הישענות על אגדת הנסיכה והצפרדע, אך הפעם הצפרדע איננה הדמות הגברית ההופכת לנסיך אלא הדמות הנשית ההופכת לנסיכה מאושרת. בתהליך הוכחת המסוגלות האישית שלה וירג'יניה משנה הרגלים: לא עוד אכילה בהסתר, לא עוד בריחה אל חדרה של המורה המאמצת, לא עוד הסתגרות והתכנסות. היא פועלת באופן נחרץ לשנוי מצבה, ופעולותיה משמשות מקור עיקרי ומשמעותי ביותר לעיצובן של אמונות ביחס למסוגלות העצמית שלה. בכך היא מממשת את ההנחה שככל שהאדם יתנסה בחוויות הצלחה רבות יותר בביצוע מטלה נתונה, כן תתחזק תחושת המסוגלות שלו ביחס לביצוע מטלה זו. המורה המאמצת של וירג'יניה משכנעת אותה ביכולת שלה לכתוב, וכפועל יוצא מכך וירג'יניה מיישמת את היכולת הזו גם בתחום האחר של עיצוב גופה, ומטבע הדברים זה גורר את עיצוב אישיותה.

הספר כתוב על פי תבנית סיפורית שקופה של הסתבכות, שיא והתרה, והיה יכול להפוך בנקל לקיטש. יופיו וחשיבותו של הספר הוא בתובנות שווירג'יניה חושפת כנערה שמנה או כנערה מתבגרת. התובנה המרכזית היא יכולת ההתבוננות שעולם המבוגרים מצפה ממנה. אך היא בשלה, והיא פועלת בהתאם לצו לבה. פעולותיה, הגם שיש בהן נמהרות של נערה מתבגרת, מוצגות לאורך כל הספר כשקולות, מדודות ולבסוף אף מעוררות אמפתיה.

חשיבותו של הספר היא דווקא בנושא הנדמה כנושא משנה: מסוגלותה האישית של האם. וירג'יניה מספרת את הסיפור כמספרת גיבורה בגוף ראשון, אך ברקע בוקע קולו של המספר הכול יודע המנתח את דמותה של האם, מבקר אותה, ומבקש ללמד כיצד אפשר היה להתמודד עם הבעיה של וירג'יניה בדרך הולמת, ולא על פי הדפוס שאמה מציגה.

האם היא פסיכולוגית, פסיכולוגית נערצת. יש לה קשת רחבה של מטופלים, אולם עם בנותיה היא מתקשרת על ידי כך שהיא משאירה להן ספרים העוסקים בגיל ההתבגרות (עמ' 16). היא עושה שגיאות שכל בעלת מקצוע הייתה מנסה למנוע ממטופליה: היא קובעת לבתה, על דעת עצמה, תור לרופא מומחה בתזונה. זאת כדי שיעצב לה תפריט אכילה הנדמה לה נכון. האם אינה קוראת את צרכיה של הנערה, הזקוקה לחיבוק אמהי או לזמן איכות. היא מעניק לבתה תהליכי טיפול המבוססים על עזרה מבחויץ.

האם אינה מסוגלת להשלים עם דמות הבת, בעיקר עם המראה שלה, משום שזה מחזיר אותה אל ימי ילדותה. היא הייתה שמנה בילדותה, וכיום היא מסרבת

לדבר על התקופה הזאת שבחייה (עמ' 23). בהווה האם מתאמנת בספורט באופן אובססיבי כדי לשמור על גופה. במקביל היא משדרת לוירג'יניה, שלמעשה היא אינה שווה דבר בעטיפתה הנוכחית.

וירג'יניה, לעומתה, משדרת לאמה שהיא שמחה לקבל את עצמה כמות שהיא ושהיא בסדר גמור, אבל אמה רוצה שתהיה מושלמת כמו שאר בני המשפחה. כתוצאה מחוסר היכולת של האם לקבל את וירג'יניה במהותה הנוכחית היא אינה מסוגלת לבטא את המילה "שמנה".

כתב האשמה החריף נגד האם מוצא את תיקונו בדבריו של התזונאי, המעדיף לא להתמקד במשקל או בגודל הגוף, ומה שחשוב מבחינתו הם הכושר והתזונה ובעיקר "להרגיש טוב".

האם אינה מסוגלת להיות "הורה מעורב". היא מכונה "מדחיקנות" - אחת שתמיד מטאטאת את הכול מתחת לשיטח ואף פעם אינה מתמודדת עם מה שקורה באמת (עמ' 148).

בשלב הידיעה של הגיבורה היא מבינה שמה שנתפס כאידיאל רחוק מלהיות אידיאל. דבר זה מחזק בה את התחושה לא לזלזל בעצמה, ובעיקר מעיד על תהליך המסוגלות העצמית שהיא מכוננת.

מתוך תחושת החיזוק העצמי ומהדרך שבה היא מתמודדת עם העולם, עם הישבן שלה ועם עוד דברים גדולים ועגולים היא מעניקה לקורא ראייה רפלקטיבית של הצלחה, תחושה שכל נער או נערה בגיל ההתבגרות צריכים לאמץ. ויותר מכך, כל הורה או מחנך הנפגש עם נער או עם נערה בגיל ההתבגרות ראוי שילמדו שיעור מהתהליך המתרחש בספר.

הספר אינו מוצג כמסמך של "עשה" או "אל תעשה", אבל הוא צופן בחובו תובנות רבות העשויות לנווט את הקורא אל מקום שממנו הוא יוכל לראות גם את עצמו וגם את הנוער העומד מולו, בעיקר בתקופה שבה לדימוי העצמי יש מקום מרכזי בחיי המתבגר ולאור כל הכתבות והתחקירים על מקומו של תהליך ההשמנה בחיינו.

בצד כללי ההתנהגות שכותבת וירג'יניה לנערה השמנה (עמ' 19) היא מכוננת אמירה ברורה מאוד, כיצד עליך לקבל את עצמך ואיך יש לפעול כדי להיות מאושר, ואז כל העיגולים הגדולים יכולים להפוך למטאפורה לחלל העצום המלא את העולם, וחלל זה יש למלא בהכרה מאושרת אליבא דוירג'יניה.

ביבליוגרפיה

- סי' לב ו-י ריץ' (1999), "מסוגלות מורים: משמעותה, מדידתה, ותרומת היועץ לחיזוקה", עיונים בחינוך 4 (סדרה חדשה), עמ' 87-117.

- Bandura A. (1986), Social Foundations of Thought and Action: A Social cognitive theory, Englewood, Cliffs, NJ: Prentice Hall.

כתבתי את הסיפור "דידי ואני" מתוך אהבה ישנה ועמוקה לארץ ישראל ולנופיה, ובמילה "נופים" אני כוללת גם את הנופים החברתיים וההיסטוריים שהם מוחשיים לא פחות מהנופים הפיזיים.

ארץ ישראל של ילדותי הייתה קטנה וענייה בהרבה מארץ ישראל של היום, אבל היא נשאה בתוכה את דמותה של ארץ ישראל של היום כמו שעובר נושא בתוכו את הגנים שיעצבו את דמותו לאורך כל חייו.

רבים מלווים את ההתבוננות בעבר הישראלי בסוג של געגוע המערפל את התמונה וצובע אותה בוורוד. בסיפור "דידי ואני", המבוסס לא במעט על ילדותי שלי ועל סיפורי ילדות נוספים של חברים וחברות מאותה תקופה, ביקשתי להימנע מהוורוד הזה הנקרא "נוסטלגיה" ולתאר את ההווה הראשונית ההיא תוך נאמנות רבה ככל שיכולתי לעובדות. בארץ ישראל ההיא, כמו בארץ ישראל של ימינו, הסתמנו הרבה קווים של אפור, שלימים הלכו והתכהו. היו בה פערים חברתיים והיה עוני והייתה אפליה קשה כלפי העולים החדשים, ביחוד כלפי יוצאי ארצות האסלאם.

בארץ ישראל ההיא, כמו בארץ ישראל של ימינו, היחס לשואה ולפליטי השואה היה אמביוולנטי. פליטי השואה כונו אז בכינוי האכזרי "סבונים", ושרר אז חוסר הבנה מוחלט כלפי יהודים "שהלכו כצאן לטבח". היחס הזה אמנם השתנה במעט, אבל ביסודו של דבר החברה הישראלית עדיין לא הפגימה לעומק את מה שנקרא "לקחי השואה".

בארץ ישראל ההיא, כמו בארץ ישראל של ימינו, בתי הספר התקשו לתת מענה לצרכים של ילדים עולים ושל ילדים ממשפחות עניות. ילדים נשרו מהלימודים מפני שהיו צריכים לעזור בפרנסת משפחותיהם, ורבים לא היה להם כסף לממן את הפעילויות המנחמות של בתי הספר כגון טיולים ומסיבות. בארץ ישראל ההיא, כמו בארץ ישראל של היום, הפער בין דתיים לחילונים נראה בלתי ניתן לגישור, אבל בפועל צמחו הרבה שותפויות והיו הרבה גילויים של ידידות ואהבה בין דתיים לחילוניים.

* הרצאתה של יעל פישביין ניתנה בכנס לספרות ילדים שהתקיים בחנוכה התשס"ה בירושלים.

אידיאליזציה של התקופה ההיא אינה תורמת הרבה, לדעתי, להעשרת הערכים האנושיים הבסיסיים בקרב ילדים ובני הנוער. אני חושבת שדווקא הארת נקודות הדמיון היא שעשויה לעורר ולהביא לליבון אמיתי של הערכים.

קו הדמיון העיקרי בין אז לעתה, שהוא גם עיקרו של הסיפור "דידי ואני", הוא קיומו של הערך האנושי הקיים בכל הזמנים ובלעדיו החברה האנושית אינה יכולה להתקיים - ערך החברות. חברות, כמו אהבה, היא צורך עמוק שקיים בכלנו. היא החוט המהדק בני אדם זה לזה, המקרב ילדים כמו מבוגרים השונים זה מזה בתכלית מבחינת מוצאם, תרבותם, מגוריהם, דעותיהם או הכנסותיהם והופך אותם לאנשים אחים, שערבים זה לזה.

בתי הספר של ילדותי, כמו בתי הספר של היום, מפגשים בין ילדים ומזמנים אפשרות לטוויית החוט המופלא הזה של חברות המחבר בין בני אדם. ילדים מבלים בבתי הספר, היום כמו פעם, חלק נכבד משעות הערות שלהם, וזה גם כוחם. בבתי הספר ילדים צריכים להכיר את השונים מהם וללמוד לחיות אתם, וזו ההכנה הטובה ביותר לחייהם כמבוגרים.

גיבורת הסיפור שלי, דידי, היא ילדה למשפחה ענייה, מזרחית, שהתייתמה מאביה והמנסה להתמודד בכל כוחה עם היתמות ועם העוני. למזלה נקרת על דרכה המספרת, דליה, ילדה בעלת רקע שונה לחלוטין משלה, המאפשרת לה לטעום סוג אחר של חיים, של משפחתיות ושל יחסים. החברות בין השתיים מנצחת את הפערים, והיא הופכת להיות נכס רב ערך לשתיהן, המלווה אותן עד הבגרות. הידידות המתוארת בסיפור משקפת את אמונתי בידידות, בחברות ובאהבה. הערכים הללו אינם תלויים לא במקום ולא בזמן. הם נצחיים והם תמצית הטוב שיש בנו. אינני יכולה לתאר לעצמי את חיי בלעדיהם.

אני מקווה שהסיפור יתרום לטיפוח ולהוקרה של הטוב הזה שצמח בנופים המיוחדים של ארץ ישראל על גופיה ההיסטוריים, החברתיים והפיזיים.

על ערך החברות ועל השתמעויותיו בעולמן של בנות בגיל ראשית ההתבגרות

דיון ב"חברות" עאת אסתר שטרייט וורצל וב"דידי ואני" עאת
יעל פישבין

מירי ברוך

איש בעולם לא יוכל להבין שילדה כמוני מרגישה עצמה גלמודה בעולם. וגם אין זו אמת: יש לי הורים יקרים ואחות בת 16, ויש לי בסך הכול כשלושים מכרות וידידות, ויש לי המון מעריצים הכרוכים אחריי... יש לי קרובים, דודות ודודים חביבים, ובית טוב, אכן לכאורה איני חסרה דבר - מלבד ידידה אמיתית, כל מכרותיי טובות לבלות אתן ולשחק עמן, אך איני יכולה לדבר אתן אלא רק על עניינים של מה בכך.

להתקרב קצת יותר, לפתוח את סגור לבי - זאת איני יכולה, וזה מקור הצרה... מכאן - יומן זה, רוצה אני שיומן זה יהיה לי הידידה: אקרא לה קיטי.

אני מקווה שאוכל לגלות לפנייה את כל לבי, כאשר לא יכולתי לגלותו לאיש.

אנה פראנק: יומנה של נערה

דומה שאין קטע בעולם שיכול למצות טוב יותר את תחושותיה של ילדה בראשית גיל ההתבגרות כמו דבריה של אנה פראנק בקטע המצוטט. ובין אם הייתה באמת קיטי כזו או שהיא תוצר דמיונה העשיר של אנה - ברור שהצורך בידידת אמת הוא צורך של כל ילדה באשר היא, בכל זמן ובכל מקום, צורך הכרוך במצב ההתפתחותי המורכב שבו הילדה נמצאת לראשונה בחייה. אבנר זיו, בתארו דפוסי יחסים חברתיים בקבוצות גיל אצל מתבגרים, מצביע על כמה שלבים שמרבית הילדים, לטענתו, עוברים בדרך כלל על פי אותו הסדר. את השלב הראשון הוא מגדיר כשלב הקבוצה החד-מינית, שבו בניס לחוד ובנות לחוד מקיימים יחסי גומלין עשירים במסגרת קבוצתית, ללא בני המין האחר. החיים הקבוצתיים יוצרים לחץ מסוים (תופעת "מלכת הכיתה", מקובלים יותר ומקובלים פחות וכו'), וכדי להשתחרר מן הלחץ עוברים מרבית בני הנוער למבנה יחסים חדש של "החבר הטוב". מבנה חברתי חדש זה אינו מבטל את השתייכותם

של הנער או הנערה לקבוצה החברתית החד-מינית, אלא מתקיים במקביל לו ולסירוגין עמו.

הספר של יעל פישביין, "דידי ואני", כמו גם ספרה של אסתר שטרייט וורצל, "חברות", עוסק בשלב זה, ובמקרה שלנו ב"סיפורי בנות" בגיל 11-14, בו החברה הטובה והאינטימית משמשת משענת אמת ומראה ישרה שבה משתקפת דמות המספרת, וממנה היא לומדת על העולם ועל עצמה יותר מאשר בכל דרך אחרת. החברה הטובה מאפשרת לגיבורת הספר לנתח את עצמה ואת האחרים, וניתוח הזולת הוא מעין תרגיל פסיכולוגי של הכרה עצמית דרך האחרים.

בדיקת מדגם של ספרים המתמקדים בנושא "החברה הטובה" מגלה כי קיימת סכמה די קבועה לעלילה בסיפורים אלה: בראשית הספר תוצג הדמות המספרת ועימותה עם המשפחה, ועם בית הספר וקשריה החברתיים. בהמשך תתואר הסצנה שבה נוצר המפגש הראשון בין החברות, מפגש שעדיין אינו מלמד על הקשר שייווצר בעתיד. לאחר מכן יוצגו הקשיים המאפיינים את עולמה של כל אחת מן הבנות וייווצר אותו קשר שיאחד אותן לאורך כל הסיפור. ולקראת סופו של הסיפור יתרופף הקשר, בגלל נסיבות החיים, אך הפונקציה שמילא הקשר בין השתיים תישאר לעולם. כל אחת מן הבנות תיקח את הקשר הזה אתה בהמשך חייה, שהרי באמצעותו היא למדה על עצמה, ועוד יותר - רכשה כלים להתמודד עם העולם.

מטבע הדברים ז'אנר ספרותי הוא מסגרת של ספר, אך מה שעושה את הספר הוא ייחודו הסגנוני של הכותב ואותם קווים ייחודיים, גם בעלילה, שגם אם הם שומרים על הסכמה, הם בכל זאת בלעדיים ליוצר האחד.

שני הספרים הנדונים בסקירה זו נכתבו באותה תקופה כמעט (הם ראו אור בהפרש של כשנה והם גם מתמקדים באותה תקופה בערך: שנות החמישים עד שנות השבעים של המאה העשרים ומתמודדים עם בעיות דומות: קשייהם של העולים החדשים כבעיות אקטואליות של תקופה, מחד גיסא, מול קשייהם של ילדות בראשית גיל ההתבגרות, שהם בעיות זמניות שאינן קשורות למצב סוציאקונומי או להגירה, למחלה או לכל בעיה ספציפית אחרת, מאידך גיסא. שני הספרים מעניינים ביותר, והצגתם מאפשרת את הדגמת הז'אנר ואת הצגת ייחודה של כל אחת מן היוצרות.

הספר של אסתר שטרייט וורצל, "חברות", מתמקד בקשייה של הילדה הוותיקה, אוסנת. הספר פותח בציון זמן ומקום, תחילת כיתה ה'. אוסנת היא ילדה לא מקובלת על חברה וחברותיה ואפילו שנואה עליהם. המורה בבית הספר, שאינה מזהה את היותה דיסלקטית, לועגת לה, לכתב ידה וליכולותיה בכלל. יש לה הורים תומכים ואוהבים, אך הם אינם יכולים לסייע לה במיקום שלה בחבורת

הגיל, ועוד יותר - בין הבנות שלא רק שאינן מקבלות אותה לעולמן אלא אפילו אינן רוצות לשבת לידה בכיתה.

כל זה משתנה כשמגיעה לכיתה אירנה, עולה חדשה מרוסיה. מאין מקום אחר המורה מושיבה אותה ליד אוסנת, ואוסנת, הרואה את קשייה של אירנה, מנסה לעזור לה ככל יכולתה. תוך כדי השוואת מצבה הקיומי עם זה של אירנה היא מגלה עד כמה בעצם עולמה שלה טוב בהרבה מזה של חברתה.

תוך כדי פריסת חיי החברה בכיתה הקורא שומע על חברויות ראשונות בין הבנים לבנות הנרקמות בכיתה, על קבוצות לוחמות של "מלכות כיתה", על תלמיד בעייתי הפוגע בתלמידים עד שהוא מסולק מבית הספר וכו'.

אך עיקר הספר מתמקד בתרומה ההדדית של אירנה ואוסנת זו לזו. קשייהם של העולם החדשים מרוסיה מפורטים לפרטי פרטים. הוריה של אירנה, שהיו רופאים ברוסיה, נאלצים לעבוד כאן בעבודות דחק. אירנה, שלמדה ברוסיה לנגן ולרקוד בלט, נאלצת לוותר על כל אלה בגלל מחסור וחוסר אפשרויות כלכליות. אבל בהמשך, צעד אחר צעד, המשפחה משתקמת בארץ. אירנה מתחילה ללמוד לנגן, ולאט לאט היא מתרחקת מחברתה הטובה אוסנת, שבינתיים, בזכותה של אירנה ובזכות השינוי שחל בה עצמה, רכשה לה חברות נוספות בכיתה.

בקיץ אירנה נוסעת לרוסיה, ואוסנת חרדה שהיא לא תשוב לארץ. אמנם אוסנת מוצאת כבר יכולת להתמודד עם העולם, ובמיוחד עם הדיסקלציה שלה (ובינתיים נולד לה את, והיא גם עסוקה בטיפול בו), אך היא מתגעגעת לאירנה. בסוף הקיץ אירנה חוזרת, ואוסנת מגלה לה: "כל הזמן פחדתי שלא תרצי לחזור". אירנה מודה: "בהתחלה באמת לא רציתי; כל כך טוב היה לי לשוב הביתה, לדבר עם הילדים בשפת אמי, לראות את כל המקומות שאהבתי לטייל בהם... אבל במשך הזמן, כשהתרגשות הראשונה חלפה, התחלתי להתגעגע אליכן, החברות שלי מישראל. ואז כבר הרגשתי שחברותיי מרוסיה השתנו. וגם אני השתניתי והתחלתי להרגיש לא שייכת... בקיצור טוב שאני כאן, ואני שמחה לראות אותך... אבא שלי מאוד מרוצה מהחיים בארץ, ואימא שלי עוד מעט תיגש לבחינה ותקבל רישיון... בטח יהיה לנו טוב כאן, כך אני מקווה..." ("חברות", עמ' 202). אירנה מביאה לאוסנת בבושקה, ומתנצלת שלא היה לה כסף להביא מתנה גדולה יותר, ואוסנת משיבה לה: "אל תבקשי סליחה, אירנה. את המתנה הכי יפה שקיבלתי בכל חיי. אני מודה לאלוהים שנתן לי אותך" (עמ' 203).

הספר מסתיים במסיבת בת המצווה של אוסנת, מסיבה מפוארת שמשתתפים בה המקובלים והבלתי מקובלים, וכולם שמחים אתה, והיא נזכרת במה שכתבה שנתיים קודם לכן ביומנה, ש"מי שאין לו חברים שמגוננים עליו ומרפדים את חיו בחום ובאהבה כמוהו כחייל ללא אפוד מגן או כמו עלה נידף שכל רוח מצויה

עלולה להפילו" (שם, עמ' 281).

ספרה של יעל פישביין, "דידי ואני", מתמקד גם הוא בסיפור חברות של בנות, ובמידה רבה בנוי בתבנית דומה לזו של הספר "חברות" של אסתר שטרייט וורצל. אלא שבניגוד לאמירות המפורשות ולשימוש בשפה פיגורטיבית ובלשון גבוהה מדיי המאפיינים את ספרה של שטרייט וורצל, הספר של יעל פישביין כתוב בסגנון נזירי כמעט. דמות הדוברת, דליה לב, אמינה מאוד, כאילו הספר נכתב באמת על ידי ילדה מתגברת ולא על ידי סופרת המנסה לחקות סגנון של נערה. והרי אחת הבעיות המורכבות יותר בשיפוט ספר ילדים היא בעיית המהימנות של הדובר, שכן אם הספר מובא בגוף ראשון, ואמור לשקף ולבנות את הדמות הדוברת בגוף ראשון - הוא מחויב להיות כתוב בשפה מדוברת, האופיינית למתבגרים. ובניגוד לספר של שטרייט וורצל - הכתוב בשפה גבוהה ומעשירה ומעשיר את לשונו של הקורא, אך אינו בונה דמות די משכנעת של דוברת נערה (ראה למשל את הדימוי היפה של חבר כאפוד מגן לחייל, אך איזה מתבגר היה משתמש בדימוי כזה?) - הספר של יעל פישביין נשמע אמין מאוד, גם מההיבט הלשוני וגם מההיבט התוכני.

דידי דנינו היא בת להורים יוצאי מרוקו. הוריה חיים בכפר תפוח בדוחק ובתסכול. במרוקו היו הוריו של בנימין, אביה של דידי, סוחרים עשירים. ילדותו עברה עליו במרוקו בפינוק רב. כשעלה לארץ לא התאפשר לו לעסוק בהוראת המתמטיקה, מה שעשה שם, והוא נאלץ לעבוד בבניין. כאן הוא פגש את ז'אנט, ויחד הם בנו בית בכפר תפוח, וכשסוף סוף התכוונו להרחיב את הבית הוא חלה ונפטר.

דידי הייתה הילדה הבלתי מחונכת מבין שלושת הילדים שנשארו לז'אנט, ילדה חצופה, דעתנית, מתנהגת כמו בן, והספר פותח בתחרות ריצה של ילדי כיתה ד' שבה דידי מתחרה עם יתר ילדי השכבה, ודליה בתוכם. דידי רצה בסנדלים כי אין לה נעלי התעמלות, אבל הגיעה למקום הראשון, למרות היותה נמוכה מכולם וללא נעלי התעמלות. דליה הגיעה למקום השני, והציעה לדידי לקבל את נעלי ההתעמלות הקטנות עליה, מן השנה שעברה, ודידי, בטבעיות מרובה, הסכימה לקבלן.

הידידות של דליה עם דידי תורמת לשתייהן יחד ולכל אחת לחוד. למרות המצב הסוציאוקונומי השונה מאוד שלהן (דידי בטוחה שדליה עשירה מאוד כי אביה מנהל סניף בנק ואמה גנתה), החברות שלהן משקפת לכל אחת מהן את היתרונות ואת החסרונות של מצבן הקיומי. דליה בטוחה שהחיים שלה קשים: "אימא שלי נחמדה אל כל העולם, אבל כלפיי היא קשה. אם היא מחליטה לא להרשות לי משהו - אי אפשר לשכנע אותה לזוז... אחי קובי הוא חטטן, אידיוט ומציקן. אני

לא סובלת אותו" ("דידי ואני", עמ' 51).

דידי היא חצופה ועושה כל מה שעולה בראשה. היא אינה ממושמת, היא מאחרת לבית הספר, לומדת רק מה שהיא רוצה, ומשיגה בדרכה שלה כל דבר שהיא רוצה. כך, למשל, היא צריכה שיעורים פרטיים בחשבון, ומצליחה להביא את השכנה ברכה, האשכנזייה הרווקה והמבוגרת, לשנן אתה את לוח הכפל, וכשהיא חשה מאוימת על כי אינה די טובה בחשבון, היא לועגת לתלמידים הטובים ושולחת לדליה פתק: "אם היו מחלקים את הכיתה לשלוש קבוצות, מטומטמים, חצי מטומטמים וחכמים - כמה נפשות היו בכל קבוצה?" (שם, עמ' 77).

לאורך הסיפור הקורא שומע על הקשיים של ז'אנט, אמה של דידי, בפרט ועל הקשיים של העלייה המרוקאית החשה נחיתות כלכלית ונפשית בכלל. דידי איננה שייכת לאלה. הביטחון העצמי שלה, הדעתנות שלה וכוח הרצון שלה מביאים אותה לאן שהיא רוצה. וכשהיא מחליטה שהיא רוצה לנסוע לדוד ז'אק, היא אכן נוסעת, לא לפני שנערמים בדרכה קשיים רבים. לאורך הספר מתוארת חבורת הגיל של דליה ודידי, המדריך בצופים, קובי, שלימים הופך להיות החבר של דידי ומאוחר יותר בעלה, וגדעון, החבר של דליה, שלימים נושא אותה לאישה.

והקורא גם לומד על המחותרת היהודית בצרפת שהדוד ז'אק וחברו פולונסקי הצילו באמצעותה יהודים רבים ממוות. דידי אכן נוסעת לצרפת, וכותבת מכתבים לדליה, ובשובה חזרה היא מביאה מתנות לדליה ולאמה, ומסקנתה בסיום הביקור היא "שהחודש הזה הוציא לי מהראש, אחת לתמיד, שמישהו יאמץ אותי. אני לא רוצה להיות ילדה מאומצת, מספיק לי להיות יתומה... ולמרות היופי שראו עיניי בפריס - התגעגעתי לכפר תפוח, לעצים מלאי האבק ולבית שחציו צריך ירוק וחציו לבנים אפורות... לא תאמיני, אבל היו פעמים שהתגעגעתי אפילו לז'אנט ולאחותי גליה העגלה... למדתי המון על עצמי בטיוח הזה... אני נשאת בארץ, אני לא רוצה שיאמצו אותי, ואני לא רוצה לחיות בצרפת" (שם, עמ' 139).

בניגוד לספרי התבגרות אחרים, הספר של יעל פישביין אינו מסתיים עם סיום שנת הלימודים. הוא ממשיך ומדווח על יחסיהן של דידי ודליה לאורך השנים הבאות והופך למעין אוטוביוגרפיה של דליה, אף שגיבורת הספר היא בעצם דידי דנינו.

הספר ממשיך ומתאר את נישואיה של דליה וכן את נישואיה של דידי, ומושך את הקורא לימים אלה ממש, אלא שכמו כל ספר מתבגרות הוא מכיל אמירות בשבח החברות, וכשיום אחד דידי מקבלת כסף מהדוד, היא מציעה לדליה ולגדעון לבוא אתה לתל אביב, לשבת בבית קפה ולאכול עוגת קצפת על חשבונה.

"יש לנו חברה עשירה ובזבזנית, צחק גדעון. וברוח היס הקרירה אמרה דידי:
עכשיו, יותר מאי פעם, אני מבינה כמה חברות היא דבר חשוב. אם הזמנת אותי,
גם אני חבר שלך? שאל גדעון. דליה היא חברה שלי, וכל מי שהוא חבר של
החברה שלי - הוא גם חבר שלי, התחכמה דידי, ושלושתינו הרגשנו שהחברות
בינינו לא תחדל לעולם" (שם, עמ' 139).

שני הספרים מספרים על חברות של פעם, חברות של בנות, תומכת, יוצרת
תחושת ביטחון, מתחרה אבל אוהבת ומפרגנת, חברות שמי שחוותה כמוה
עומדת אחרת בעולם.

ויש בספרים גם הרבה קולות המבקרים את הנעשה בארץ, אבל למרות הכול
אהבת הארץ וערך הרעות אופפים את הכול.

בשני הספרים, בדרך מובלעת, מועבר לקורא ידע חדש ואחד. בספרה של אסתר
שטרייט וורצל הקורא נחשף לבעיותיו של הילד הדיסלקטי, ואילו בספרה של
יעל פישביין הקורא נחשף לידע מעניין על המחותרת היהודית בצרפת של ימי
מלחמת העולם השנייה. וכל אלה בתוך "ספרי בנות", שהקוראות "בולעות" אותם,
ולו רק מפני שהן מוצאות את עצמן, את החברה האינטימית ואת בנות חברות
הגיל שלהן בתוך דפי הספר.

ביבליוגרפיה

- אבנר זיו: התבגרות, מסדה 1984.
- אסתר שטרייט וורצל: חברות, עמיחי, 2003.
- יעל פישביין: דידי ואני, קוראים, 2004.

הנס כריסטיאן אנדרסן, רכבות ומדע

מנחם רגב

כשפירסם אנדרסן, הסופר הדני המהולל (1805-1875), את ארבע מעשיותיו הראשונות, כבר היה אישיות ידועה באירופה בזכות הרומנים וספרי המסע שלו. טעות היא לדבר על מעשיות האחים גרים ועל סיפורי אנדרסן בנשימה אחת. האחים גרים היו מאספי סיפורי-עם וחוקרי פולקלור, בעוד שאנדרסן - שמספרם הכולל של סיפוריו (כפי שהעדיף לכנות אותם) הגיע במשך שנות יצירתו ל-156 - התייחס ליצירותיו כאל יצירות שיש בהן הרבה יסודות אוטוביוגרפיים, השקפותיו בענייני חברה, יחסים בין בני אדם וכו'.

באחת: אנדרסן בחר בז'אנר של הסיפור הקצר כאשנב ליצירתו בסוגות שונות. אנדרסן היה סופר מודרני בן המאה התשע-עשרה שהגיב על תופעות שונות בתחומים שעניינו אותו. להלן יובאו קטעים ממכתביו, מהרומנים שלו ומשניים מסיפוריו על יחסו המתפעל מן ההישגים המדעיים של תקופתו.

סופר או משורר שאין לו הכשרה בתחום המדעים והטכנולוגיה דומה במובן הזה לכל אדם המתפעל מן ההישגים המדעיים. הוא מוכן להתפעל מן ההישג המדעי למרות ידיעתו השטחית בתולדות המדע והבנתו המוגבלת במרכיביה של ההמצאה, אם ההישגים תורמים ישירות לרווחתו ולשיפור חייו היומיומיים.

קיצור המרחקים בין שתי נקודות יישוב, ובעיקר המהירות שבה אפשר להגיע ליעד הנכסף - שני המרכיבים המרכזיים בהמצאת הרכבת והמכונית - מביאים את המשתמשים בכלי התחבורה (בייחוד בשנים הראשונות של הופעתם) ליחס להם תארים של כישוף ומעשי קסם.

בימי קדם נהגו לייחס את התכונות הללו למסעות מלחמה של צבא. הנביא ישעיהו תיאר כך את מסעו של צבא אשור: "אין עָיָף ואין כושל בו, לא ינום ולא יישן, ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו. אשר חציו שנונים וכל קשתותיו דרכות, פרסות סוסיו כצר נחשבו, וגלגליו כסופָה" (ישעיהו ה' 27-28). התכונה המשותפת לכלי התחבורה השונים המעוררת התפעלות הייתה התגברות על הזמן הקצוב לאדם. יש במהירות כדי להשלות את האדם שמעתה (מהרגע שבו הוא מתיישב ברכב החדש) הוא יוכל להספיק יותר...

פכונית ורכבות

המשורר חיים נחמן ביאליק, מביע את התפעלותו מהמכונית ואת פחדיו בשירו בשם זה, "המכונית": המכונית היא במעופה, / הרודפת, הרדופה, / גלגליה כסופה, / נחל, גשר, חורשה, גיא - / טוסָה, נשר, אין לי פנאי! טוסה, נשר! קל מהיר

פְּשֵׁר, / מרחקים תביא בקשר. / חתור ושוט בתרועת טוט,, / עיר אל עיר תחרוז
בלי חוט."

שתי תכונות מרכזיות למכונית: המהירות הבלתי נתפסת והיכולת לחבר שתי נקודות
הרחוקות זו מזו. בבתים אחרים המשורר המתפעל משבח את כישורו של הנהג
המשתלט על המכונית כאילו הייתה איזו חיה פראית. אבל לא פחות מעניין עולם
האסוציאציות של המשורר: הוא מעתיק מחטקסט העתיק את "וגלגליו כסופה".
כיצד תורמת ההמצאה המהממת לרווחתו של האדם? על כך לא נאמר דבר.

ההתפעלות מן הרכב המדהים והבלתי נתפס כמוה כהתפעלותו של מי שצופה
בתעלולים בקרקס. אבל אין זה מקרה שהאלוזיה היא לאויב מאיים, כי כך הוא
אומר בהמשך השיר: "הי, פלוני ופלמונית, / הטירון, הטירונית - / היזהרו
במכונית! / מי בכס ולא יחוש / דופק לבה הנחוש / חיל גְרָמִית הכבוש - / חיל
גרמיה, גיל קְרָבִיק - / הוא אֵל יְטֵ יְדוֹ עליה, / הוא - לאט לו במכונית, /
טרו-טו, טו, היא זִידונית!"

לאחר שנרגענו מן ההתפעלות מההמצאה, שאיננו מבינים אותה, מתברר שהיא
מסוכנת, ולא נתקרה דעתו של המשורר עד שייחס לה תכונת אנוש: זדון ורשע!
הוא משבח את מיומנות הנהג, אך לו, שמוביל את המכונית, אין הוא מייחס חוסר
זהירות או אפילו זדון.

ביאליק מתבונן במכונית מבחוץ. אנדרסן, לעומת זאת, מתאר את החידוש הגדול
של תקופתו מנקודת הראות של המשתמש. אנדרסן, שהיה מרבית שנות חייו
נוסע ותייר, ידע מניסיון קרוב את תלאות ההיטלטלות במרכבות. והנה הוא חלק
ממהפכה גדולה - הרכבת - ובחוויה זו הוא רוצה לשתף את קוראיו. וכך הוא
כותב (ברומן שלו "בזאר של משורר"):

מכיוון שרבים מקוראיי לא ראו מסילת ברזל, אשתדל בראשונה להקנות
להם מושג על כך [...] הייתה לי זאת הפעם הראשונה בחיי שראיתי רכבת.
איני יכול להכחיש שעד אז הייתה לי מין תחושה שאקרא לה קדחת הרכבת,
וזה הגיעה לשיאה כשנכנסתי לבניין הענק שממנו הרכבת יוצאת. למטה
בתחנה ראיתי מסילה אחת חוצה את השנייה כמו חוטי קסם פרי המצאת
המוח האנושי. אל הפסים האלה חייבת מרכבת הפלאים שלנו להצמד, כי
אם תחרוג מהם יהיו חיי אדם בחזקת סכנה.

התבוננתי בפליאה בקרונות האלה, בקטרים, בקרונות משא ובשאר דברים.
הם נסעו הלוך ושוב כמו בעולם של פיות. דומה היה שלכל דבר יש רגליים:
ואז התמזגו הקיטור, הרעש עם הנוסעים הרצים לתפוס מקום.
[...] התחושה הראשונה היא של תנועה עדינה מאוד של הקרונות, אחר כך

מחברים את השרשרות המחברות אותם: צופר הקיטור שוב משמיע את קולו, ואנחנו ממשיכים לנוע, בתחילה לאט, כאילו ידו של ילד היא מושכת עגלה קטנה.

[...] זוהי הדרך לתייר בארצות מישוריות: נדמה לך שעיר אחת נמצאת בסמוך לעיר שנייה: הנה האחת ואחריה השנייה. אדם יכול לתאר לעצמו ציפורים נודדות; הן, כנראה, מותירות את הערים אחריהן בצורה דומה.

אנדרסן משתף את קוראיו בראשונות של החוויה שהוא מכנה "קדחת של רכבת", ומכאן ואילך הוא משבץ בתיאורו מונחים של התפעלות: "חוטי קסם, מרכבת הפלאים, עולם של פיות. אנו מרגישים כאילו היינו הקוסמים של ימי קדם!" כדי לקרב את חזיונת ראשית ההינתקות מן הרציף, אנדרסן מתאר את התנועה האיטית של הקרונוט "כאילו ידו של ילד היא מושכת עגלה קטנה". כאן בא לידי ביטוי כישרונו הגדול של אנדרסן בהשוואה פיוטית של התנועה האיטית לחוויה יומיומית של קוראיו. אבל הוא אינו נסחף אחרי דמיונו המתפעל. בשני מקומות בקטע הקצר הזה הוא מזכיר את האמונה האופטימית בקדמה "פרי המצאת המוח האנושי", והוא מסיים את הקטע בתרועה רמה: "מה כביר ונפלא הוא מוצר זה, פריו של השכל האנושי!"

אנדרסן, שהפך ל"מיסיונר" של כלי הרכב החדש והמלהיב, כותב מאיטליה לידידו הטוב, הפיזיקאי אורסטד: "בואו הנה בעוד שנתיים; אז כל מסילות הברזל יושלמו, ואתה ורעייתך תוכלו לטוס מקופנהאגן לנאפולי בשבעה ימים. [...] עד כמה מתעשרים החיים על ידי המצאות! בשנה אחת אתם תראו ותחוו את מה שבני אדם ראו וחוו במשך כל חייהם." ובהמשך הוא מתפייט: "אני סבור שאנחנו חיים בתקופה פיוטית ביותר. התבונה יוצרת פרח אחד אחרי השני" (בהמצאות המרובות של התקופה - מ"ר).

חנוכת הרכבת בירושלים ליפו

נניה לעת עתה להתלהבותו של אנדרסן (שעוד נשוב אליו), וניגע באירוע שהתרחש בירושלים לפני למעלה ממאה שנה: חנוכת הרכבת בקו ירושלים-יפו. וכך נכתב ב"החבצלת" על המאורע (ב-1892):

"ביום השני לשבוע הזה, ה' תשרי, חונכה מסילת הברזל מיפו לירושלים, ונמסרה לתשמיש הקהל, ותשמח ירושלים, וכל תושביה שמחו ששן, כי זכו ליום בו ראו אשר לא פיללו. לא נדבר מהזקנים הזוכרים את ירושלים העתיקה ואורחותיה הקדומות; לא רק הם לא האמינו לשמועה כי מסילת

הברזל תיסול (תיסלל) מיפו לירושלים, כי גם הצעירים מהם, גם בני אייראפא תושבי ירושלים אשר עיניהם ראו בארצותיהם מסילות סלולות בבקעה ובהר, לא פיללו מסילת ברזל מגעת לירושלים. וגם אחרי החלו הבונים לבנותה וקול שריקת המכונה כבר נשמע ביפו וראמלה, נמצאו עוד מאות אלפים אשר לא האמינו כי תכלה חבורת הבונים את המלאכה אשר החלה. כי גם בהיתן הרישיום (הרישיון) מאת הוד מלכותו השולטן לאחינו השר יוסף איפענדי נבון לבנות המסילה הזאת, לא האמינו כל תושבי עירנו כי יצליח לבנותה עד אשר ראו גמר בניינה ושמחו. בזיכרונות של בני התקופה מתוארים הקשיים הרבים בהיטלטלות בין ירושלים ליפו בעגלות ועל גבי סוסים וגמלים. עתה חשו בני ירושלים שהם חלק מעולם הקדמה.

ב-1984 כותב ירושלמי על ההרפתקה הגדולה, נסיעתו הראשונה ברכבת ליפו (בעיתון "החבצלת"):

כאשר בא היום שבו גמרתי אומר לאחוז דרכי ליפו, השכמתי בבוקר, לקחתי פת בצקלוני ואכתת רגליי אל בית הנתיבות. הפעמון השמיע קול צלצול, מכונת הקיטור השמיעה קול נהרה חזק מאוד עד אשר צללו כל אזוניים, ותמרות עשן כבודת הגיחו מהארובה ויתפזרו במרחבי מרום, הגלגלים ישוקו וידעשו, ואנחנו נישאים על כנפי רוח. כחולם בהקיץ הייתי למראה הכרים הגבוהים, הגבעות, העמקים ונאות הדשא שעברו כבני מרון לפניי, ואשב משמים (נדהם), שקוע ביוון מחשבות רבות אודות מפלאת (פלאי) הבריאה וכוחות הטבע הנעלים והנשגבים שהמציאה לנו התקופה החדשה. והנה המכונה השמיעה קול נחרה ושריקה שנית, ורגלינו עומדות בשערי יפו.

הכותב מעביר לקוראים את תחושת האופוריה, הפחד וההתלהבות. דומה שהוא לא האמין שרגליו תעמודנה בשערי יפו, וכיוון שזוה באמת התרחש, הרי מבין השורות עולה רחש של אנחת רווחה... עדיין לא נוצר המושג "קטר", ולכן הוא משתמש בצירוף "מכונת קיטור", ובמקום "צפירה" הוא כותב "קול נהרה".

שני קטעים ספרותיים

מעבר לתיאור חנוכת קו הרכבת מירושלים ליפו והחוויה של נסיעה ראשונה בקו זה בסוף המאה התשע עשרה בחרתי ב"תרגום" של החוויה לשפה אמנותית בשני

קטעים ספרותיים.

הראשון הוא בית משירו של המשורר היהודי הפולני יוליאן טובים (1894-1953),
"הקטר" (בתרגומו של בנימין טנא):

מכפיל הקטר מרוצתו ובנהם / דופק ומתקתק וחרק מדי פעם. / לאן זה,
לאן זה, לאן/ חופז לו הגשר, חופז האילן? / הרים ומנהרת, / חורשות, כר
מוריק, / ואין הוא ורץ הוא כדי שיספיק. / בקצף, בשצץ יתיק תקי מתקתק
הוא, / מקיש ומקשקש לו: תק-תיקו, תק-תיקו / מחליק קל לרוחק - ריצה
מבוהלת / כאילו היה אך כדור, ולא פלד, / לא גוף מכונה מיוזעת, כי אך /
צעצוע, שעשוע, קשקשת של פחו! [...] וכך גלגלים בשקשוק ישקשוק: /
תק-תיקו, תק-תיקו, תק-תיקו, תק-תיקו.

ההתפעלות הזאת מן הרעשים שעושה הקטר ומהמהירות הבלתי מושגת של
מבנה הפלדה כולו מזכירה את תיאור המכונית בשירו של ביאליק.
בספרו של נחום גוטמן, "עיר קטנה ואנשים בה מעט" (1898), מתוארת "דמותו"
של הקטר המושך אחריו קרוגות כיצור חי ממש:

בו ברגע משך המסיק באיזו שרשרת, והקטר פלט מתוך כל נקבוביותיו -
מכולן בבת אחת - זרמי אדים. האדים יצאו דחופים, התעגלו, התנפחו
מהרה והיו לעננה לבנה. כל המקום, על הקטר ואנשיו, התעטף בעננה
שהלכה וסגרה את עצמה. לפני שכל הנמצא בתוכה נעלם בה, הספיק
להסתנן מתוכה חיוכו הזידוני של המסיק.

אז תרע צופר הקטר תרועה גדולה, תרועה שיש בכוחה לפוצץ את
תוף-האוזן. הקטר ניתק ממקומו כחתול שדרכו על זנבו, ניקש תח-תח-תח
בקצב ממהר והולך, וטס ועבר על פני הפסים כשהוא גורר אחריו את
הקרוגות המתדפקים, נטה בסיבוב ונעלם מן העין אל עבר יפו בדרמתיות
של משחק שסיים את תפקידו והוא נעלם בין יריעות הבמה בקולות צחוק
מידרדר. כזה היה התעלול אשר זמס וביצע המסיק.

בשונה מן התיאורים הקודמים, שהתפעלו מן ההמצאה המהממת, גוטמן "מחיה"
את הרכבת, אך אינו שוכח את האדם היושב בתוך הקטר. הילד שבגוטמן רואה
במסיק דמות של שובב גדול שכל מטרתו היא להדהים את הסביבה. הקטר גיתק
"כחתול שדרכו על זנבו" או כמו שחקן "שסיים את תפקידו והוא נעלם בין
יריעות הבמה בקולות צחוק מידרדר".

לסיום הפרק על הרכבת אנחנו חוזרים אל אנדרסן, הפעם מתוך רומן אחר שלו ("המסע לספרד"):

כאשר נבנו מסילות הברזל הראשונות באירופה, אמרו שהקִיץ הקִץ על דרכי המסעות השונות והטובות; שקסמם של מסעות וטיולים אבד לעולמים. כעת אנו נישאים על כנפי הקיטור, בשעה שלפנינו ואחרינו רודפות התמונות זו את זו ברצף ובשפע. המראות מתחלפים כמו זרי פרחים: פעם יער ואחריו עיר, פה גבעות ושם עמקים. אנחנו יכולים לצאת מן הרכבת ולשהות במקום יפה או לעבור ביעף על פני אחר בלתי מעניין. יכולים אנו להגיע אל מחוז חפצנו במהירות מעוף הציפור. האין בכל אלה קסם ופלא?

האם המצאה חדשה ומהממת תיטול את הטעם של מסעות וטיולים? אנדרסן, שבסיפוריו הוכיח את כושר המצאה והדמיון חסר-הגבולות שלו, דוחה את הגישה הזאת שכנראה נובעת מן החששות מכל דבר חדש ובלתי-מוכר. סדנא דארעא חד הוא: כשהומצאה הטלוויזיה הספידו את הקולנוע, וכאשר הוכנס המחשב לשימוש בתחומי חיים שונים טענו שזהו סופו של עידן הספר. שום דבר מכל אלה לא קרה: ספרים ממשיכים להידפס, והקולנוע ממשיך לפרוח.

אנדרסן: שני סיפורים על עיקרוסקופ ועל טיסות פאעריקה לאידופה

טיפת הפים

במכתב משנת 1830 כותב אנדרסן על פגישתו הראשונה עם המקרוסקופ:

קרה לי משהו שנהניתי ממנו מאוד. כלומר, התבוננות בחיידקים, תאר לך: טיפת מים על לוח זכוכית - והנה עולם מלא יצורים חיים אשר הגדולים שבהם דמו לחגבים; הקטנים ביותר לראשי סיכות, אחדים דמו לחגבים, והאחרים נראו ממש מפלצתיים. הם זילגו וקפצו, והגדולים בלעו את הקטנים.

מקור אחר לאותו סיפורי הוא ספרו של הסופר האנגלי בולור-ליטון שהתפרסם ב-1481 ושמו "לילה ובוקר", שאנדרסן קרא בו (ספרו של ליטון) "ימי פומפיי האחרונים", התפרסם בזמנו בתרגום (עברי), ובו הקטע הזה:

אילו, קורא יקר, היית מתבונן דרך מיקרוסקופ סולארי במפלצות שבטיפות המים, אולי היית משתומם בעצמך איך מפלצות כאלה לא היו

ידועות לך. בוודאי חשת סלידה מאותה טיפה זכה שעד עתה חשבת שהיא שהורה - והיית מדמה שמעכשיו היית בוודאי מפסיק להיות שותה מים. אך ביום הבא שכחת את החיים המפחידים שהתחוללו מזל עיניך על צרותיהם באותה טיפה של שרצים מפחידים.

חלק חשוב מסיפורי אנדרסן הם סיפורים על חפצים, שהם בעצם משלים על חיי בני האדם, כמו למשל הפעמון, קופסת הגפרורים, חייל הבדיל הגיבור, החרוט והכדורית, הצווארון, מחט הטלאים, צוואר הבקבוק ועוד. דרך זו נקט אנדרסן גם בסיפורו "טיפת המים", שבו הוא הופך חוויה טובייקטיבית למשל. הוא פותח בפנייה לקוראיו: "יודעים אתם מן-הסתם מהי זכוכית מגדלת - מין משקף עגול המגדיל כל דבר מאה מונים ממה שהוא באמת. אם תיטלוה ותחזיקו בה לפניכם ותסתכלו בטיפת-מים מן הברכה, ראה תראו מספר אין קץ של יצורים מוזרים למראה שבדרך אחרת לא תראום במים לעולם."

לאחר שהוא מתאר את מהומת אלפי היצורים במים, שבהם מתבונן הקוסם בן בלי שם - "המראה היה ממש כעיר שלמה שבה הכול מתרוצצים בלי לבוש לבשרם. מחריד היה מראה, אבל מחריד עוד יותר היה מראיהם של בני אדם ההודפים זה את זה, נפתלים ומתגוששים, רוגזים ורוטנים" - הוא ממשיך בתיאור המהומה האכזרית: "אותם שלמטה צריכים להיות למעלה, ואותם שלמעלה צריכים להיות למטה". אנדרסן מתאר את הצפיפות כמלחמת הישרדות של הכול בכול, שבה החזקים בולעים את החלשים. עתה שואל אחד המתבוננים בטיפת המים: "האם יש לך מושג מה הדבר הזה?" ועל השאלה הזאת עונה הקוסם בפשטות: "ודאי זאת קופנהגן או איזה כרך אחר, שהרי כולם דומים. כרך גדול על כל פנים." ואז האיש שהזמין את הקוסם מגלה מהו מקורם של המים שהתבונן בהם זה עתה: "אלה הם מים מן התעלה."

יש כאן לא רק אמירה כללית על התככים בקופנהגן אלא גם יסוד אוטוביוגרפי: אנדרסן, שחיה כבר מפורסם בעולם, זכה הרבה יותר מאוחר להכרה מצד בני ארצו. כמו ברבים מסיפוריו זוהי נקמתו: אתם, תושבי קופנהגן, משולים לאספסוף שעסוק כל כך בענייניו הקטנוניים עד שאינו יכול לשים לב לגאון שבקרבו!

בעוד אלף שנה

בסיפור אחר, "בעוד אלף שנה", אנדרסן כותב:

עובדה היא - בעוד אלף שנה כעת חיה יהיו בני אדם עוברים את האוקיינוס מדרך האוויר על כנפי-פלדה! מתיישביה הצעירים של אמריקה יבקרו באירופה הישנה, הם יבואו לראות את האנדרטות שלנו ואת ערינו הנעלמות והולכות, ממש כדרך שאנו בזמננו הולכים לסייר את תפארתה

הנוטה ליפול של אסיה הדרומית. בעוד אלף שנה כעת חיה.

התיירים האמריקאים קוראים: "אל ארץ אבותינו, ארץ הזיכרונות והחלומות הנפלאה - אירופה!" התיירים מבקרים באנגליה, בצרפת ובאיטליה. בכל מקום הם מוצאים אנדרטות וחורבות. באיטליה, למשל: "שוב חוצה האנייה באוויר, אל מעבר לים, לאיטליה, מקום שם עמדה פעם רומא הנצחית העתיקה; היא נמחתה מעל פני האדמה!" והם מבקרים גם בגרמניה, ארצם של לותר, גתה ומוצרט, שמסילות הברזל והתעלות שנפרסו על פניה נמחו במשך הדורות. "יש הרבה מה לראות באירופה", אומר אמריקאי צעיר, 'ובשבוע אחד ראינו הכול. כן, אפשר הדבר גם אפשר, כמו שהראה הנוסע הגדול (הוא מעלה שם משמות אותה תקופה) בספרו המפורסם 'איך לראות את אירופה בשבוע'".

סיפור סאטירי-נבואי זה צוחק לאמריקניזציה של עולם התיירות, לקצב החיים האמריקאי המהיר לעומת קצב החיים באירופה הישנה והחרבה. אנדרסן הרחיק את עדותו למילניום הבא, אך הניסויים הראשונים בספינות אוויר כבר נעשו במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, וניסוי הטיסה הראשון של האחים רייט נעשה כבר ב-1903 כאומר, אנדרסן התעניין בהתפתחות המדעית והטכנית הודות לידידותו עם הפיזיקאי הדני אורסטד. אגב, במקום אחר הוא שיחק ברעיון שאי-שם בעתיד הוא יוכל להאזין בקופנהגן לנגינה בפסנתר של ידידו פרנץ ליסט שהתגורר בווימאר שבגרמניה! סיפורו של אנדרסן נכתב ב-1852, ומרקוני שידר אות רדיו אל מעבר לאוקיינוס האטלנטי כבר ב-1901, וניצני הטיסה הקדימו בהרבה את חזונו של אנדרסן.

שבחו של המדע וסכנותיו

ברומן שלו, "להיות או לא להיות", אנדרסן מעלה כמה היבטים של התפתחות המדע והטכנולוגיה:

"אלה הם הנסים של הזמנים המודרניים!" קרא נילס. "אתה מכנה אותם בשם נסים?" קרא (הכומר) יפתוס הזקן, "זהרי אינם אלא מעשי ידי אדם! אל נא תאציל עליהם תואר של קדושה." "ענדי היכן יגיעו הדברים?", אמרה בודיל (בתו של הכומר), "זלמה עלולים הם להוביל" על כך משיב נילס: "כאשר הופיע הכודר הפורח הראשון, גם אז שאלו: מה התועלת שתצמח מן התינוק שנוולד זה עתה? המין אנושי מתקדם בימינו בצעדים גדולים: בכל אלף שנה מתגלה מאה אחת אשר בה ניתן להבחין בהתקדמות עצומה. אנחנו חיים במאה אשר כזו."

"האם אין סכנה בכך שההתקדמות תביא לתלות מוגברת בעולם החומרי?"

אמר הכומר יפתוס מולרפ, "כל דבר נעשה היום רק לשם תועלת חומרית. הכול מתבצע על ידי מכונות, חוסר-מנוחה ואי-שקט השתלטו על בני האדם, ואלה חותרים להשגת דברים חיצוניים, במקום להפנות את מחשבותיהם לחשבון נפש פנימי." "שירת החיים תיעלם", אמרה בודיל, "אדרבא היא תתגלה בצורות חדשות", השיב נילס. "אנחנו פועלים לשם כך מדי יום ביומו".

כמו אלדין חדש הוא ירד אל תוך המערות הקסומות של המדע ובו אוצרותיהן המופלאים, הוא מצא את מנורת החיים [...] המדע הפך להערצת הכות, החכמה והנצחיות של האלוהים.

אנדרסן מעריץ את הקדמה, בניגוד לכומר שמתנגד להערצה שהופכת את ההישגים המדעיים למין דת חדשה. ואכן, ברומנים שלו היה אנדרסן לפה לאווירה האופטימית של המאה התשע עשרה. הוא טוען שדווקא ההישגים המדעיים שיביאו רווחה לאנושות הם הוכחה לנצחיות הרוח האנושית שנבראה בצלם אלוהים. לעומת זאת הבר-פלוגתא שלו מעלה את הקשר לעיסוק בחומריות שבחיים ואת קצב החיים המסחרר שמונע מן האדם להביט לתוך נפשו פנימה. הוא אינו מזכיר את השינוי לטובה שהביאו ההמצאות באורח החיים היום-יומי. ואשר להיעלמות ה"שירה" מחיי בני האדם: אנדרסן שייך ליוצרים הרבים בתקופתו ואחריה שדיברו בהתלהבות על פתיחת עידן חדש בחיי החברה האנושית.

אנדרסן היה אדם סקרן, שראה בהישגים הטכנולוגיים שיקלו על חיי בני האדם חשיבות שמעבר להישג עצמו. הוא היה אדם מאמין, אך לא היה קשור לממסד הדתי. התפעלותו מההישגים המדעיים נעוצה באוטוביוגרפיה שלו. הוא נולד למשפחה בתחתית הסולם החברתי, וכמו אמנים רבים שימר את ההתפעלות הילדית מכל מה שראה וחווה במסעותיו הרבים, ואף ראה את עצמו שליח להפצת החידושים בעולם.

מקורות

- Elias Bredsdorf, Hans Christian Anderson, Cambridge, 1975 -
Monica Sterling, *The Wild Swan*, London, 1965 -
- יוליאן טובים, פלאי פלאים, עברית: בנימין טנא, ת"א, 1958 ("הקטרו")
- נחום גוטמן, עיר קטנה ואנשים בה מעט, ת"א, תשי"ט (עמ' 123)
- שלמה שבא ודן בן-אמוץ (עורכים), ארץ ציון ירושלים (עמ' 105 ו-107)
- אנדרסן, החבר למסע, עברית: אהרן אמיר, ת"א, 1977: "טיפת המים" ו"יבעוד אלף שנה".
הערה: חקטעים מתוך הרומנים של אנדרסן ומכתביו תורגמו מאנגלית על ידי מחבר המאמר.

אלימות החלה להיות נפוצה יותר במציאות הישראלית של היום, ואך טבעי הוא שהוא תמצא את ביטויה גם בספר שהמחברת שלו סופרת מנוסה, אכפתית ורגישה לנושא.

כבר הכותרת מרמזת שתוכן הספר יישוב סביב אלימות, סביב מציאות של סכינים, תגרות ומעשים משפילים ומגונים במסגרת ההוויי הבית-ספרי. אבל בספר זה מדובר בשימוש זדוני באינטרנט לא רק כדי להכפיש את הגיבורה (דמות חיובית שהקורא יזדהה עמה בקלות) אלא גם כדי להזמין מטלפנים שפלים המתבטאים כלפיה בביטויים הכי בוטים בנושא מין, ביטויים שנערים ונערות אולי יהססו לאמרם גם בחדרי חדרים, וכאן הם נחשפים אליהם ללא כל רתיעה. בית הספר מקיים קבוצת כדורסל יוקרתית המשתתפת בתחרויות יוקרתיות. הקפטן שלה, ירמי, הוא דמות מניפולטיבית, שתלטית, מוקפת במעריצים העושים את דברו, ודברו כמובן איננו תם וישר אלא הפוך מזה. הוא אוסף סביבו לא רק מעריצים אלא גם מעריצות. הכיבוש של בנות המין היפה חשוב לו מאוד להבלטת האגו שלו.

את קבוצת הכדורסל מלווה להקת מעודדות שממנה ירמי שואב את מעריצותיו, את כוחו זאת השפעתו. יש בתוך הקבוצה הזאת בת אחת, ליאת, שהיא "שפוטה" שלו, כאילו שפחתו. לעומתה, גיבורת הספר, דר, היא בת עם אישיות רצינית יותר. היא מרדנית ואמיצה ואינה חוששת לצאת נגד הרוב ולהשמיע את דעותיה. היא מתעבת את ירמי, וכאשר הוא רוצה להוסיף אותה כקישוט לרשימת כיבושיו היא אינה משתפת פעולה. האגו של ירמי נפגע, והוא לא ייתן לזה לחלוף בלי תגובת נגד. תגובה זאת נעשית על ידי עושי דברו המנחשים את רצונותיו ומוכנים למכור את עצמם ולהשתעבד לו.

הפעם המעשה השפל נעשה על ידי ליאת, כמתברר בסוף הסיפור: היא מציגה את דר באינטרנט, באתר הבית ספרי, כנערה זמינה לכל דורש, כ"נותנת", כמובן עם מספר הטלפון שלה. מעשה שפל זה מזמין מטלפנים שפלים שיאמרו דברים שפלים. כל זה גורם לדר מפה נפש גדול, אסון. איך היא תעז להיראות בבית הספר, ברחוב, בחברה עם קופת שרצים זו שהדביקו לה? לימינה של דר עומד הגיבור החיובי, נדב. הוא האביר הרומנטי, האוהב, שיעשה את הכול כדי לסייע בידה ולהילחם ב"רעים". הוא זה שיש לו אמפתיה אליה, וגם ... אהבה. הוא המשענת שלה. אליו מצטרפים גם מיכאל ואיה, העומדים יחדיו כנגד כל האחרים. רק בסוף יתברר ששותלת המעשה באינטרנט היא ליאת, העושה כן בגלל החשש

למעמדה אצל ירמי.

"ההפי אנד" איננו מושלם כיוון שהפושע אינו נתפס ומוקע לעיני כול, אבל מעמדם של ליאת ושל ירמי מתערער, ואילו לדר יש אהבת תמימה ויפה המצפה לה כגמול על החוויה המזוועה שחוותה, והיא זוכה גם בידידותם של מיכאל ואיה, הידידים הנאמנים.

פבחן קבלה

כתבה נאוה מקמל-עטיר, פרוזה עשרה, ידיעות אחרונות, 124 עמ', לא מנוקד, לכיתות ז"י.

ילדים ונוער נמצאים יום-יום במבחני קבלה. מדובר בסיפורנו במבחנים שמורים מקיימים לתלמידיהם במסגרת הלימודים... ילדים רוצים תמיד לדעת אם הם מקובלים בחברה, אם הם אהודים, אם הם בסדר. וזה קורה יום-יום, שעה-שעה, בעיקר לילדים שיש להם מלכתחילה בעיות בחברה, ילדים שיש להם פגם זה או אחר.

סול היא גיבורת הספר. היא בת 15 וגרה בשכונת עוני בתל אביב. יחד עם חברה קרובה מאוד שלה היא ניגשת למבחן קבלה להצגה. היא מקבלת הערכה חיובית, אבל חברתה דניאל היא שעוברת ומתקבלת. הקנאה המתעוררת בה גורמת לה להתבייש, ומתחילה הידרדרות של היחסים בין השתיים, למורת רוחה של החברה הטובה המנסה להישאר נאמנה וכנה. חברי כיתתה, בניצוחה של רחל בת כיתתה המרשעת, מתחילים במסע נידי וחרמה ורדיפות מציקות של יום-יום. כל אלה גורמים לסול להיות בבדידות כואבת אבל גם מחשלת. היא מגלה בעצמה כוחות שלא ידעה עליהם קודם, וכוחות אלה עוזרים לה לא רק להתגבר בעצמה על אלף ואחד מכשולים וקשיים, אלא גם להציע עזרה לילדים שגורלם לא שפר עליהם והם בעליבות גדולה משלה.

החיים מזמנים כל מיני אירועים. הפעם זה פיגוע, ויש כמובן נפגעים. בין הנפגעים שלומי, אחיו של בועז. את בועז הכירה סול כשהוא גירש את רחל המרשעת וכמה בנות שנצמדו אליה כשהציקו לסול. סול מארגנת מבצע כתיבה ומסירה לבועז של תקצירי שיעורים ומטלות של שיעורי הבית על ידי חבריו, מאחר שהוא עסוק בביקורים בבית החולים. חברי כיתתה של סול מדביקים לפגישות בין סול לחבריו של בועז מעשים שפלים ובזויים. במסגרת תחרות עירונית חשובה סול כותבת חיבור שמקרה ביש מזל גורם לה לאבד, והחיבור נופל לידיה של רחל. היא מגישה את החיבור על שמה ומתעתדת אף לקבל את הפרס הראשון עליו.

אבל סול עוברת גם מבחן זה בהצלחה, וכולם נוכחים באמת, ומעז אף יוצא מתוק - אהבה ראשונה. הספר רהוט וקריא וגם מרתק. בני הנעורים בכיתות חטיבת הביניים יקראו אותו בעניין.

משה לימור

לרגל 60 שנה לשחרור מחנה אושוויץ יצאו לאור ספרים בנושא

אלבום אושוויץ - סיפורו של טרנספורט
עורכים: ישראל גוטמן, בלה גוטרמן

ראה אור בשפות: עברית, אנגלית, הונגרית וגרמנית, מחיר מיוחד: 125 ש"ח.

אלבום יחיד במינו, הכולל תצלומים המתעדים את הגעתו במאי 1944 של טרנספורט יהודים מהונגריה לרציף מחנה ההשמדה. האלבום מציג את תהליכי הרישום, הסלקציה, החרמת הרכוש וההכנות להשמדה הפיזית. באלבום נוספו זיהויים של חלק גדול מן הממצולמים.

אושוויץ - אנטופיה של מחנה פוות

עורכים: ישראל גוטמן, מיכאל ברנבאום. מחיר מיוחד: 62 ש"ח.

אושוויץ היה המחנה הגדול, הקטלני והמורכב ביותר מכל מחנות ההשמדה הנאציים ותשלובת רב ממדית של מחנה לעבודת כפייה, מחנה ריכוז ומחנה השמדה. בספר מקובצים מיטב המחקרים של היסטוריונים מכל העולם.

מדריך מפה לספרי ילדים

יעל דר

איך בוחרים ספר ילדים מתוך כ-1,500 ספרי ילדים חדשים המתפרסמים בישראל מדי שנה בשנה, לצד הספרים הרבים, הישנים והאהובים מן העבר? 'מדריך מפה לספרי ילדים', ספרה של המבקרת וחוקרת ספרות הילדים יעל דר, וועד לסייע להורים הנבוכים וגם להעשיר את הדיון בספרים עצמם. בספר כמאה רשימות על מאה ספרים טובים ומומלצים במיוחד, המיועדים לילדים עד גיל חמש. חלק מהספרים הם ספרים קלאסיים, חלקם חדשים יותר ואחרים חדשים ממש: יש בהם ספרי מקור וספרים מתורגמים, ספרי פרוזה ושירה. פרק מיוחד בספר מוקדש לרשימות על ספרים שאזלו מן החנויות - ספרי ילדים נפלאים מן העבר, שאפשר להשיגם כיום רק בספריות או בחנויות לספרים משומשים. 312 עמ', 21x13.5 ס"מ, כריכה רכה איכותית, 79 ש"ח.

מה נספור (ולא נספור) לילד?

ראיון עם ד"ר יעל דר, מחברת "מדריך מפה לספרי ילדים" ד"ר יעל דר מרכזת את חטיבת "חינוך ותרבות הילד" בחוג לביאוי. כללי באוניברסיטת תל אביב ומלמדת גם בחוג לספרות עברית באוניברסיטת תל אביב ובאוניברסיטת בן גוריון. בעשר השנים האחרונות היא משמשת כמבקרת ספרי הילדים של מוסף 'ספרים' של 'הארץ', ובמסגרת זו כתבה יותר מ-500 מאמרי ביקורת על ספרי ילדים חדשים.

האם יש אופנות גם בספרי ילדים?

יש ויש. קחי למשל את הרטרו, הפולש אט-אט לכל תחומי חיינו, שהגיע בשנים האחרונות גם למדף ספרי הילדים. ספרות הילדים העברית מפגרת מעט אחרי ספרות הילדים של המערב בגיבוש ובכינוס הקלאסיקה שלה. אופנת "השתמש וזרוק" שהיתה ועדיין נהוגה כאן דואגת לבטל את הספרים הישנים והטובים ולהביא לרכישת ספרים חדשים-חדישים בלבד. עד לפני כמה שנים, ספרי הילדים הוותיקים כמעט ונשכחו מלב, וההוצאות לאור הפסיקו להדפיסם. בשנים האחרונות, בעקבות מגמת הרטרו, החלו ההוצאות להוציא מחדש ספרים קלאסיים אהובים, בעלי ניחוח נוסטלגי. פתאום הישן זוכה לעדנה, והמרוויחים הגדולים הם כמובן ההורים והילדים.

את יכולה לתת דוגמה לחידושים כאלה של ספרים ישנים? אחד הספרים היותר בולטים בגל הרטרו הוא 'רוץ בן סוסי' של חיים נחמן

ביאליק (דביר 2003) שבו ראו אור מחדש שירי הפעוטות הנפלאים של המשורר הלאומי, שהופיעו במקור בספר 'שירים ופזמונות לילדים', שראה אור ב-1933; וגם 'אני וטלי בארץ הלמה' של אברהם שלונסקי (ספריית פועלים, 2003), שראה אור לראשונה ב-1957.

ספרות הילדים זוכה להכרה גם באקדמיה?

היום כן. עד לפני כעשור לא נלמדה כמעט ספרות הילדים מחוץ לחוגים לחינוך, ואילו היום היא נלמדת בכל האוניברסיטאות. ספרות הילדים מעוררת עניין לא רק באקדמיה אלא גם בציבור הרחב. החוג לספרות עברית באוניברסיטת תל אביב יצא בסדרת הרצאות פתוחות לקהל הרחב, שבמסגרתן הרצו אנשי ציבור וחוקרי ספרות על ספר הילדים האהוב עליהם. בספריית בית אריאלה בתל אביב יש הצלחה רבה לסדרות של הרצאות על תולדות ספרות הילדים ועל כתיבה לילדים.

עם פעניין אותך בעיוחד בספרי ילדים?

הפן האסטטי, ולא פחות מכך, הפן התרבותי: השאלה מה מבוגרים בוחרים לספר (ולא לספר) לילדיהם בתקופות ספציפיות, היא נושא מרתק מאוד.

פרס 'ס' יזהר

לחקר הספרות והוראתה

מקבלי הפרס: פרופ' הלל ברזל, פרופ' עוזי שביט

הרצאת אורה: של הסופר חנוך ברטוב:

מ'אפרים חוזר לאספסת' ועד The Marker

מנחה: מר יוסף דגן

האירוע התקיים ביום ה', י"ז באייר תשס"ה, 26 במאי 2005, בשעה 16:30

באודיטוריום במכללת לוינסקי, רח' שושנה פרסיץ 15, קריית החינוך, תל-אביב

סודות של סופרים

מירי ברוך, עריכה: עפרה גלברט-אבני, צילומים: דינה גונה, עיצוב גרפי: לביא צרפתי, 220 עמ'.
במבוא "לפני הכל" מציינת הסופרת כי הספר הזה הוא אסופת סיפורים אישיים של יוצרים החיים בתוכנו.

שישים ושישה יוצרים התבקשו על ידי להתבטא, לתת לעצמם חופש לכתוב, רק על עצמם משהו אישי שיפתח צוהר לעולמם וילדותם.

הפעם התבקשו היוצרים להתייחס לעצמם בלי תחפושת, בלי הסוואה. ואתם שפטו בעצמכם - האם אתם מבינים את הסופרים והמשוררים טוב יותר לאחר הקריאה?

לא כללתי בספר סופרים חכותבים לגיל הרך, שכן בגני הילדים לא מתקיימים, בדרך כלל מפגשים כאלה.

יוצרים חשובים רבים אינם מופיעים בספר משום קוצר הידיעה - ייתכן שיהיה לספר המשך, ובו אאסוף סיפורים אישיים של יוצרים נוספים.

לשמחתי הגדולה, האסופה הזאת חוזרת ומעידה על-כך שכל יוצר הוא עולם בפני עצמו מורכב, מלא סודות וגני-גוונים של אסוציאציות, צבעים, רשמים ובעיקר - מילים.

הספר הזה הוא חגיגה של מילים וסגנונות, חגיגה של אנשים.

ד"ר מירי ברוך

ומר ברגסון מוסיף:

אין לי מה להוסיף לדברי העורכת, שכתבה במבוא לספר, שעיקר בקריאה היא בעריכה, בסקרנות, ובאהבה. כי לא קל להעלות ביצירה אחת שמותיהם של שישים ושישה יוצרים, בתחום של ספרות-ילדים, ללא התחום של הגיל הרך, ונימוקיה לצמצום מובאים לעיל.

אני מברך את ד"ר מירי ברוך על מאמציה, מאחל לה הצלחה ביצירתה, ומאחל, כדבריה שתזכה להמשך האסופה הזאת.

בספר שלפנינו, בהוצאה האלבומית כלולים 220 עמודים, אולם אם נעיין בטקסטים, שהם בסידור שלושה טורים בעמוד אחד נגיע ל- $660 = 3 \times 220$ עמודים. מגיע לעורכת ישר כוחה שהוציאה בחיבורה ספר רב-עמודים לנושא זה.

יעקב,

כתב ועיור אודרי ברגר,
תרגום לאה גולדברג,
ספריית-פועלים, 2005,
28 עמ', מנוקד,
לגיל הרך.

זהו סיפור מלא חן ותנועה על גן חיות עליזות ועל ילדים המבקרים אותן. קופים צחקנים בצד ג'ירף גבוה מקבלים בשמחה את המבקרים, אך המבקרים מחפשים דווקא את ההיפופוטם יעקב כבד התנועה. והוא? הוא עצוב ובודד. הילדים המודאגים נעזרים במפקח טוב הלב: "האם יעקב המסכן חלה?", "אולי חסר לו חבר למשחק?". ובאמת - המפקח מוצא פתרון, ודואג להביא לו היפו-היפו חדש המתגלה כ... בחורה העונה לשם פולה, והשמחה שבה למעונו של יעקב.

הספר הופיע לראשונה בשנת 1962, ומאז ועד עתה לא נס ליחו.

גברת חבית ועוד,

מרים רות, ציורים אבי כץ,
ספריית-פועלים, 2005,
70 עמ', מנוקד.

מרים רות בספר נוסף, מרגש ומעניין, על חוויות ילדותה בעיירה קטנה שהייתה שייכת לממלכה האוסטרו-הונגרית, סיפורים קטנים מחיי היום-יום בבית ובבית הספר של משפחה יהודית שאביה יצא למלחמת העולם הראשונה, נשבה ונעדר שש שנים מהבית. הסיפורים אינם עצובים: הם מספרים על משובות ילדות, על ריבים בין חברים, על הילד הרע ביותר וגם על הילד הטוב והנדיב, על מלכת הכיתה ועוד, כמו בחברות ילדים בכל מקום וזמן. העדרו של אב המשפחה מועלה כמעט בכל סיפור - עד שובו המשמח הביתה.

בספר 47 שירים חרוזים על נושא הפחד. המחברת אספה סוגים שונים של פחד: פחד אישי, פחד אקטואלי, פחדים על פי סיטואציות בתנ"ך, תיאורי הפחד מבחינה פיזיולוגית ועוד. "רשימת הדברים שאני פוחד מהם / היא שביל שאין לו סוף / אבל אני הכי פוחד / מהפחד עצמו" (עמ' 66). זו אחת האמידות הכוללניות בספר הרווי ודחוס במתחים

האומץ לפחד,

כתבה נאוה גמל,
ציורים יואב הרשטיין,
ספריית-פועלים,
2004, 79 עמ', מנוקד,
לכיתה ד' ומעלה.

ובפחדים. הסיטואציות התנכיות מותחות ביקורת על הכתוב; למשל: בשיר "שרה שרה": "אל תגרשי את שפחתך הגר/ ... את תחסכי מאתנו המון צרות" (עמ' 16). או בשיר "אחים בדם": "אילו קין לא היה הורג את הבל/... העולם היה לגמרי אחר" (עמ' 13). כאן לא הפחד בולט אלא הביקורת. סיטואציה אקטואלית בולטת בשיר "בארץ האינפחדים 2", שבו הדובר מונה מה לא יהיה: "לא בודקים את התיק בכניסה לקולנוע... ואם/החוט שמבצבץ מהתרמיל הוא דיסקמן או מטען חבלה"... (עמ' 39). האמירות בספר פסימיות מאוד: "תמיד מישהו מפחד ממישהו" (עמ' 61); "אולי קר/ השמש הזאת היא האחרונה שלי" (עמ' 73) ועוד. אך פה ושם יש גם מעט הומור: "מה יש לו לג'יק/ שגורם לאימא שלי לצרוח?" (עמ' 32). אין זה ספר לילדים קטנים. אין הוא משרה אווירה נוחה, וגם האומץ לפחד אינו ברור וקל לכל אחד.

כל אחד מסיפורי פוף מתאר אירוע מחיי היום-יום של דובון בגיל הגן הנעזר בחברתו הנמלה לילי. לדובון קשה להשתלב בגן, הוא אינו מכיר אף אחד, והנמלה לילי עוזרת לו בכך. זוהי סדרה לילדים צעירים בפורמט קטן עם איורים מאירי עיניים.

לבינה, הפרה מבנימינה, נמאס להיות כל הזמן באותה רפת, לאכול תערובת, חציר ותחמיק, להניב חלב טעים ואפילו לשמוע את שירתו של יגאל הרפתן. בינה רוצה שינוי בחייה השגרתיים. וכך, יום אחד, בעזרתו של ארז - המבין לנפשה - בינה יוצאת לטיול ברכבת העוצרת בבנימינה.

על כל מה שקרה באותה נסיעה מיוחדת, שבה "טיילו בעולם מחוץ לבנימינה, הצפינו לקריות, ירדו לראש העין, ברמלה ביקרו פרה אחת או שתיים"... וכן הלאה וכן הלאה, כתבה יונה טפר ברגישות, בהומור, בטוב לב ובעושר לשוני. גם פרות, כמה מדהים, רוצות שינוי. והסוף? "זה הסיפור על הפרה בינה, שגרה ברפת ליד בנימינה, הגשימה חלום, דהרה עם קטר, וחזרה מרוצה למרעה שבכפר".

1) פוף מוצא חברים ו- 2) פוף הולך להסתפר,

כתבה נעמי בן-גור, ציורים פפי מרזל, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2004, עמ' 23 כ"א, מנוקד, לגנים.

בינה נוסעת מבנימינה,

כתבה יונה טפר, ציורים דני קרמן, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2004, עמ' 34, מנוקד, לגנים ולכיתות א.

ילד בלומב,

כתבה: רעיה בלטמן,
ציורים: פפי מרול,
הוצאת: דוד רכגולד,
תשס"ה, 29 עמ', מנוקד.

25 שירים שבהם הדובר הוא ילד/ה. נושאי השירים הם מחיי היומיום: הילד שאינו רוצה להתקלח, אך מסכים אם פיל יתיז עליו מים ("מקלחת").
"ישבתי ובכיתי/שעה או יותר... /והרגשתי טוב בלב" (עמ' 20). הילדה רוצה נעליים חדשות כמו ל..., "אז למה חשוב / אם קצת צפוף / באצבעות" ("בחנות הנעליים").
הילד בא בטענות על כובע אדום, על אכילת לחמניה - כשכולם אוכלים פיתה עם פלאפל בקיוסק, ועוד. "כלם" השירים מחורזים, קצרים וקליטים, ובסופם בדרך כלל פואנטה. בשיר "הם הלכו לקולנוע", שוכב הדובר במיטה, וסופר/ מאחת עד שישים, /אולי יבואו בחמישים?" שפת השירים מובנת לילד, אין ביטויים "ספרותיים" והילד יזדהה עם הכתוב.

גמזצוב,

כתבה: אבירמה גולן, ציורים:
יפה טלרק, ידיעות אחרונות/
ספרי חמד, 2005, 31 עמ',
מנוקד.
לגן וכיתות א' - ב'.

מהדורה מחודשת של סיפורים לקטנים - לפני השנה. בספר מקובצים 6 סיפורים העוסקים במחשבות והרגשות לפני השנה: קצת מפחדים, קצת חולמים, לא רוצים להפרד מאמא - אבא והרבה מדמיינים. המחברת מעלה בדייקנות וברגישות את עולמם של הקטנים. והסיפורים, הכתובים היטיב, מפחידים קצת - דווקא לפני השנה. ע"ק

סוס כחול וטילי,

כתבה: הלן סטיבנס, תרגום:
שמעון-בנעט, מודן, 2004,
לא ממוספר, מנוקד.
לגנים וכיתות א'.

טילי מחליטה להתגבר על הביישנות שלה ולמצוא לה חברים, ילדים אחרים. היא נעזרת בחבר דמיוני: סוס הצעצוע שלה - טילי.
החבר עוזר לה בכל: מעודד אותה לרכב עמו למערב הפרוע, למשל, או לטוס איתה לירח - ואח"כ מה הבעייה למצוא חברות בגן השעשועים?
סיפור הנע בין הדמיון למציאות, ובו טקסט קצר וציורים גדולים, צבעוניים ומאירי עיניים. (נראה כי המחברת היא גם הציירת). ע"ק

נסיכה על סוס

ערכה מירי ברוך, ציורים
אלונה פרנקל, עם-עובד,
2003, מנוקד.
לכיתות ב' - ד'

חמישה סיפורים על מלכים, נסיכים ונסיכות. אלי רזה,
גאולה אלמוג, מירי ברוך, מרים ילן-שטקליס ויעל פישביין
כתבו על נסיכים רבי מעללים, על מלכים שתלטנים ועל
חכמים בארמון - המנהלים את הממלכה בעצותיהם
וב"חכמתם".

ברוב האגדות מופיעה דמות הנסיכה האחרת. לא הנסיכה
העדינה, הרוקמת ומחכה לגסיך על הסוס הלבן - אלא
הנסיכה האמיצה שרוצה ללמוד דו-קרב, לרכב על סוסים
ולהיות כאחד הנסיכים הבנים. כדברי האם המלכה
בסיפורה של גאולה אלמוג "זו כבר לא אגדה". "פמינה,
פמינה, נמאס לי הכל! במגרש כדור-סל את צורחת הידד.
הולכת עם חברים בלהוריד ת"ד, אוהבת להשתולל ללא
הסוס, להתחרות עם בחורים ברכיבה על סוס. במקום
לתפור את אוהבת לחפור, במקום לכבס את אוהבת
לחתור..."

ועוד כהנה וכהנה. גם בסיפורים האחרים מופיעות
הנסיכות כמבשרות הפמיניזם.
לאוהבי אגדות על מעללי נסיכות ונסיכים. ע"ק

ספר החלומות

המתהפכים

כתבה עמלה עינת,
ציורים אורית ברגמן,
הקיבוץ המאוחד, 2005,
לא ממוספר, מנוקד.
לגן וכיתות א' - ב'.

לגיל ורוני, אהיות קטנות, חלומות רעים. הן מתעוררות
בלילה וחולמות על ג'רפה ענקית, עם שיניים בולטות
ורגלים ענקיות או חלום דע אחר... בוקר אחד החליטו
השתיים להפוך את החלומות הרעים לטובים: הג'רפה
הפכה למצחיקה (בציור) ובציורים אחרים הן ציירו על מה
הן רוצות לחלום בלילה... ("איך אני טסה באוירון לאילת,
איך אני רוכבת בעמידה על האופניים החדשים שלי...)
הסיפורים המפחידים הופכים, בעזרת הציורים, לסיפורים
עליזים ומצחיקים של בוקר.

איוריה של אורית ברגמן, צבעוניים ומשלימים את
הסיפור. ע"ק

בית על גלגלים,

כתבה: רעיה בלטמן, ציורים:
גיל-לי אלון קוריאלי, הוצאת:
כתר, 2004, 131 עמ',
מנוקד.

לכיתות ד' - ה' (הוראה מיוחדת)
מאת: רעיה בלטמן
ציורים: גיל-לי אלון קוריאלי
הוצאת: כתר, 2004, 131 עמ'
מנוקד.

חוויות ילדות והרפתקאות של המספרת בקיץ אחד בבית סבה וסבתה. מקום הסיפור - בכפר בגולה, שבו מצויים גם צוענים. ריה, בת השש, נשארת לבדה אצל משפחתה בכפר, ונקלעת לבית "מבולגן", שאי סדר שורר בו. הכל מותר, חופש מוחלט לילדה שבאה ממשטר קפדני של נקיון וסדר. היא הולכת יחפה, אינה מתרחצת, יוצאת לראות צוענים ונרדמת בשדה. הדודים אומנים - האחד צייר, השניים האחרים מנגנים בתזמורת. ריה משתתפת בתיאטרון שבא לכפר. הפער בין החווי כאן לבין החווי בביתה גדול ומותיר רושם עז על הילדה. הספר כתוב בהומור ובקלילות והוא מאד קריא ומעניין. מומלץ.

זכרונות אוטוביוגרפיים של המספרת המתמקדים בראשית צעדיה בהוראה, וראשית דרכה כסופרת. היום הראשון בבית-הספר של המורה הצעירה מתואר בצורה חוויתית ומרשימה, החשש להיכשל וההתרגשות הרבה. מקרה אחד של תלמידה עובר בספר כחוט השני: רבקה, התלמידה היתומה הגדלה בבית סבתה, יוצרת בעיה למורה הצעירה. הביקור בביתה נכשל. המספרת מתוודה על פחדנותה, ובכשלונה להתקרב אל רבקה רוזף אותה ימים רבים.

עלילה צדדית על הקוף ז'נגו המצויה בספר, היא החוט המקשר אל סיפור היותה של בלטמן לסופרת. הצורך לכתוב על רבקה ולהתוודות על "חטאה" כלפיה, פורצים ויוצרים את הספר.

הסיפור נקרא בעניין רב וניכרים דברי אמת.

מומלץ.

לא בופים בעין אחת,

כתבה: רעיה בלטמן, ציורים:
אירנה זינגרמן, הוצאת: דני
ספרים, 2004, לא מנוקד.
לכיתות ו' - ח'

ל"ח

מעשה בצב, כלב ושני ילדים,

כתבה: רבקה מגן, ציורים:
מושיק לין, הוצאת: קוראים,
2005, לא מצוין מס' עמ',
מנוקד.
לגן וכיתות א'

נאור וגיא מוצאים צב בגן השעשועים. הם נותנים לו שם, מטפלים בו וצובעים את משבצות שריונו.

יובל עצר לידם וכדור חדש בידו. הם נמשכים לשחק עמו, אך חוששים שהצב יברח. נאור הופך את הצב על גבו וגיא מהסס. המספרת מתארת את ההוריו וסבלו של הצב ההפוך, שהילדים שכחוהו.

עופר הגנן רואה את הכלב דוחף את הצב, ובא לעזרתו. והופכו. הוא השקהו בצינור, הצבעים ירדו והצב נשם לרווחה. כשחזרו נאור וגיא לא הכירו את הצב בלי הצבעים והגנן הסביר שאסור להפוך צב. הם לקחוהו לשדה ושחררוהו שם. אהבת בעלי-חיים ותמימות של ילדים קטנים בולטים בסיפור. התלבטות בין משחק בכדור והנאה מצב, מתוארת באמיתות ובאמנות. סיפור ל"ח מהנה.

מקרא: ל"ח - ד"ר לאה חובב, ע"ק - עדה קרן

אפרתה מכללה אקדמית לחינוך

אנו שמחים להציע לכם את ההשתלמות השנתית של המרכז להוראת האגדה במכללת אפרתה לשנת הלימודים התשס"ה בנושא

"אהבה, תורה ומשפחה"

לימוד תורה וחיי משפחה על פי ספרות חז"ל
(לימוד בינתחומי)

אפשר להשתתף במפגשים בודדים.
לקבוצה של מעל 5 מורים מבית ספר אחד תינתן הנחה נוספת.

בברכה

יעל מאלי,

רכזת השתלמויות ולימודי המשך

טל' 052-3855135

תיקון טעות

בדברי התודה על קבלת פרס זאב שפורסמו בחוברת הקודמת, ב' (122), נפלה טעות בדבריה של מרסלה לונדון,

והרי הקטע המתוקן:

מתוך כל כלי המיתר בחרתי בצ'לו, והדבר הוא פרי חוויה אישית: לפני שנים רבות נכחתי בקונצרט שבו הופיע המוסיקאי הדגול פבלו קסלס. ראיתי אדם נמוך קומה וקשיש מאוד שנעזר בשני בחורים צעירים כדי לעלות על הבמה. הוא התיישב, העמיד את הצ'לו לפניו, וכאשר נגעה הקשת שבידו במיתרים - הכול נעלם. הזמן נעצר והנס קרה. ניצחון הרוח על החומר. וכפי שהוא אמר - "הצ'לו הוא כמו אישה יפיפייה שטרם הזדקנה ועם הזמן הפכה לצעירה יותר, דקה יותר, מעודנת יותר". ובכך הוא תיאר גם את נגינתו.

משוט בארץ

הפגישה השנתית של המנחות לספרות ילדים
סיכמה עדה קרן
הפגישה השנה התקיימה במחוז מרכז, בעיר רמלה.

1) הספרייה העירונית ע"ש בלפר היא ספרייה רחבת ידיים, ובה ספרים בעברית, באנגלית ובערבית. היא מתאפיינת בשיתוף הפעולה המלא בינה לבין בתי הספר בעיר. ניתנת עזרה במחשוב הספריות, בהכנת הספרים לבתי הספר ובפעולות משותפות של שיעורים בספרייה, פגישות עם הורים ועם סופרים, שעת סיפור וכדו'.

לאחרונה נערכה שם סדנה על אריך קסטנר לכיתות ו'-ז' בהנחייתו של רן ורד. התלמידים נתבקשו לקרוא 4 ספרים מאת קסטנר, וניתנו להם משימות מתאימות.

כמו כן נערכות פעולות בגני הילדים. לאחרונה נערכה פעולה משותפת בין שני גני ילדים, יהודי וערבי על הספר "מיץ פטל" בעברית ובערבית.

2) בבית הספר "מענית" הולכים לספרייה דרך פרודודור של קריאה - פינות שונות על ספרים וסופרים: "ילדים ממליצים", "בולים מספרים", "סופר", תמונה וספרים" וכו'.

שמענו מפי המנהלת ורכזת השפה גם על פעולות הנעשות בספרייה עצמה: תכנית שבועית לכל כיתה לעידוד הקריאה, שיתוף ההורים, המלצות על ספרים ושיעורי ספרייה בנושאים שונים.
ילדי כיתה המחיזו את הספר "אח בוגר" מאת אורי אורלב.

3) בבית הספר "בן גוריון" קיבלה את פנינו תזמורת כלי ההקשה של כיתות א', והמקהלה ותזמורת החליליות הנעימו לנו בשירי פורים.

בספרייה המרווחת והנעימה נערך שיח קוראים בין תלמידי כיתות ד'-ה'-ו' (המרבים לקרוא) על ספרים בנושא אחד (הפעם: בעיות במשפחה).

בבית הספר אוכלוסייה מגוונת, ובכלל זה עולים רבים וערבים. המנהלת סיפרה על בית הספר ועל קשריו עם הספרייה העירונית.

בספרייה העירונית ובשני בתי הספר שביקרנו בהם נעשית עבודה רצינית ומתמדת בנושא עידוד הקריאה.

תודה מקרב לב למנהלות, לספרניות ולכל העוסקים במלאכה על האירוח החם והלבבי. ולעפרה יבין, המנחה במחוז מרכז, תודה על ארגון הפגישה השנתית.

נתקבלו במערכת

- 1) המופע הענק של מוצרט הקטן, כתבה ניצה שאול, ציורים יונת קציר-גולן, הוצאת מודן, מנוקד, לכיתות הבינוניות.
- 2) כשדרקון שותה מיץ, כתבה ואיירה יונת קציר-גולן, הוצאת מודן, מנוקד לקטנים.
- 3) יום האם השמח של קליפורד, כתב נורמן בריידוול, עברית מירה מאיר, הוצאת ספריית הפועלים - הקבה"מ, מנוקד, לקטנים.
- 4) אחת ושתיים, כתבה תמר מור-סלע, איורים מיכל פרומר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, מנוקד, לקטנים.
- 5) קשה להדג קקטוס, כתבה חוה חבושי, איורים ברכה אלחסיד גרומר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, לא מנוקד (מהדורה חדשה ומעודכנת; זברים על הספר בקטלוג 6, עמ' 52).
- 6) א. הקרב נגד הסטרפטוקוק הרשע - סיירת המדע 1;
ב. מבצע ברק ורעם - סיירת המדע 2, מאת גלילה רון פדר עמית, איורים אריק דין, הוצאת מודן, מנוקד, לכיתות בינוניות.
- 7) חבורת כוח-המוח 15 וגרדי הקוסמת, כתבה זוהר אביב, איורים טובית אוריאל, הוצאת מודן, לא מנוקד, לכיתות הבינוניות.
- 8) יד הפלא 3, נגד תאונות, כתבה זוהר אביב, איורים שי צ'רקה, הוצאת מודן, מנוקד, לכיתות בינוניות.
- 9) התנין הקטן והאהבה הגדולה, כתבה דניאלה קולוט, תרגום דובי לנץ, הוצאת מעריב, מנוקד לקטנים.
- 10) התקופה הפחולה, מאת ינון ניר, הוצאת כתר, לא מנוקד, לתיכון ולמבוגרים.
- 11) ארתור - אבן הראייה, מאת קווין קרוסלי - הולנד, תרגום בועז וייס, ספרית מעריב, לא מנוקד, לתיכון ולמבוגרים.
- 12) מרישה, מאת מלכה דולברג - רוזנטל, הוצאת ידיעות אחרונות/ספרי חמד, סיפורה האמיתי של המחברת בתקופת השואה, לא מנוקד, לתיכון ולמבוגרים.
- 13) התנין הקטן והאהבה הגדולה, מאת דניאלה קולוט, תרגום דובי לנץ, ספרית מעריב, מנוקד, לקטנים.
- 14) הילדה המסתורית של סבא, מאת: מלכה אדלר, הוצאת ידיעות אחרונות/ספרי חמד, סיפוריו של סבא על תקופת השואה, לא מנוקד, לכיתות בינוניות.
- 15) מרק שום-דבר, מאת נורית זרחי, הוצאת קוראים, מנוקד, לקטנים.

מכללה ירושלים - בית וגן

החוג ללימודי ספרות

עבוא

הלימודים בחוג מציגים את כוחה של הספרות כמבטאת וכמעצבת מציאות וחיים. המפגש עם יוצרים ויצירות בספרות העברית והכללית. משקף את השפעתה של האמירה הספרותית על האינטלקט והרגש של האדם תוך התמקדות באישיותו של האדם המאמין.

התלמידות מקבלות הכשרה להורות ספרות בדרכי-הוראה מגוונת תוך שימת דגש על פיתוח רגישות ייחודית להוראת ספרות מנקודת השקפה חינוכית-דתית. הלימודים מיועדים לבנות המעוניינות לכהן כמחנכות וכמורות לספרות בעלות תואר B.ed וכן למורות המעוניינות להשלים תואר במסגרת המחלקה ללימודי המשך, שנת שבתון או לצורך גמולי-השתלמות.

הספרות היא אהבה הנרכשת בזמן לימודיה הקורא את דרכו שלו.

מה עאפיין את הוראת הספרות בעכללה?

- * עמידה על כוחה של הספרות כגורם מעצב ומחנך.
- * עיסוק בתחומי ידע מתוך עולמה של הספרות.
- * למידה בין-תחומית: ספרות ואמנויות אחרות.
- * מחקר אינטרטכסטואלי: עיון משווה בטכסטים ממקורות שונים.
- * הכרת מקורות התרבות היהודית לתקופותיה.
- * פיתוח אישי של פרח ההוראה כמורה וכמחנך.
- * הקניית מגוון דרכי-הוראה אלטרנטיביות להוראת הספרות.
- * טיפוח היצירה העצמית של התלמידות ע"י הפגשתן עם סדנאות יצירה שונות.
- * הכרה ויישום של מתודות המחקר של הספרות.
- * פיתוח כלי חשיבה וביקורת להתמודדות עם דילמות בספרות.

תוכן העניינים:

מעגל ראשון: פעילות והוראה בחוג לספרות: (לתלמידות סדירות ובוגרות):

קורסים אקדמיים לתואר ראשון
צוות המרצים
פעילות חברתית
פעילות העשרה
ספריה

מעגל שני: שיתוף פעולה עם חוגים וגופים נוספים במכללה:

חוגים
מסגרות אחרות

מעגל שלישי: פעילות למען הקהילה: למורים, לבתי ספר, ולקהל הרחב.

ימי עיון והשתלמויות למורים
פרסומים
השתתפות בכנסים אקדמיים בארץ ובחו"ל

התוכן

1	ילקוט מורשת, ילדים יהודים בשואה
5	לילי גולדברג הנכבדה
6	זכרונות מתקופת השואה ואחריה
12	שטוטהוף

ביקורת

17	כל אחד והמשפחה שלו - ירונה הדס
19	העולם, הישכן שלי ועוד דברים גדולים ועגולים - ד"ר לאה ברץ
22	דידי ואני - יעל פישביין
24	על ערך החברות - מירי ברוך
30	הנס כריסטיאן אנדרסן - מנחם רגב
39	כמו דקודת סכין - משה לימור
39	מבחן קבלה - משה לימור
41	אלבום אושוויץ
42	מחריך מכה לספרי ילדים - יעל דר
44	סודות של סופרים - מירי ברוך, ג. ברגסון

ממדף הספרים

45	פרסומת

51	משוט בארץ

52	נתקבלו במערכת

53	תוכן בעברית

56	תוכן באנגלית

SIFRUT YELADIM VANOAR

JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

June 2005, Vol XXXII No.3 (123)
ISSN 0334-276X
Editor G. Bergson

Deborah Haneviah Str.
Lev-Ram Bldg.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

<i>Heritage, Jewish Children, in the Holocaust</i>	Anthology	1
<i>The Honored One</i>	Lily Goldberg	5
<i>Memories of the Time of the Holocaust</i>		6
<i>Schtuthoff</i>		12
Review		
<i>Everyone and His or Her Family</i>	Yardena Hadas	17
<i>The World, My Bottom, and Other Big, Round Things</i>	Dr. Leah Bertz	19
<i>Dudu and Me</i>	Yael Fishbein	22
<i>On the Value of Friendship</i>	Dr. Miri Baruch	24
<i>Hans Christian Anderson</i>	Menachem Regev	30
<i>Like the Stab of a Knife</i>	Moshe Limor	39
<i>Acceptance Test</i>	Moshe Limor	39
<i>Auschwitz Album</i>		41
<i>Mapa Guide to Childrens Books</i>	Yael Dar	42
<i>Secrets of Books</i>	Miri Baruch, G. Bergson	44
From the Bookshelf		45
<i>Publications</i>		51
<i>Travelling Around the Country</i>		52
Letters to the Editor		53
Contents in Hebrew		56
Contents in English		57